

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
КАФЕДРА ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І ЕКОНОМІКИ ПІДПРИЄМСТВА

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри д.е.н., професор
_____ Тетяна ШАБАТУРА

«___» _____ 2024р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

Освітньої програми «Економіка»

За спеціальністю 051 «Економіка»

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Науковий керівник: к.е.н., доцент

_____ ШЕВЧЕНКО Аліса

Здобувачка заочної форми навчання

_____ ІВАНЮК НАТАЛІЯ

Засвідчую, що кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей і текстів інших авторів має посилання на відповідне джерело.

_____ ІВАНЮК НАТАЛІЯ

ОДЕСА – 2024

ОДЕСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет/інститут економіки та управління

Кафедра _____ кафедра економічної теорії та
економіки підприємства _____

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 051 «Економіка»»

Освітня програма «Економіка»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Тетяна ШАБАТУРА

« _____ » _____ 2024

**З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧА**

Іванюк Наталії Сергіївни

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

Тема роботи: **«МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ»**

науковий керівник роботи: _____ к.е.н., доцент Аліса ШЕВЧЕНКО

затверджені наказом ректора Одеського державного аграрного
університету від

« 27 » лютого 2023 року № 21-з .

1. Строк подання студентом кваліфікаційної роботи
_____ 2024р.

Об'єкт дослідження: виступає діяльність Головного Управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Предметом дослідження є комплексний аналіз діяльності Головного
Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Перелік завдань, які потрібно розробити:

визначити місце продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки
держави; оцінити вплив продовольчої безпеки на економічну безпеку держави;
визначити методичні підходи державної політики забезпечення продовольчої
безпеки в Україні; проаналізувати наявні програми забезпечення продовольчої
безпеки; оцінити стан виконання даних програм; дослідити актуальні проблеми
державного регулювання продовольчої безпеки; визначити пріоритетні
напрямки державного регулювання продовольчої безпеки України та шляхи
вдосконалення системи контролю за безпечністю харчових продуктів;

обґрунтувати необхідність розробки програм продовольчого забезпечення регіонів, що постраждали від військової агресії.

Орієнтовний перелік графічного та табличного матеріалу:

До теоретико-методичного розділу: таблиці та рисунки, що розкривають зміст поняття «продовольча безпека» трактовані різними науковцями; місце продовольчої безпеки в структурі національної економічної безпеки; фактори впливу на продовольчу безпеку, формули розрахунку індикаторів продовольчої безпеки та інш.

До дослідницько-аналітичного розділу: рисунки і таблиці, що розкривають данні з організаційно – економічної характеристики Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області; стосовно структури трудових ресурсів, рівня забезпеченості ресурсами, ефективності їх використання та ін.; також таблиці та рисунки в яких визначено сучасний стан продовольчої безпеки України, зміни індексу доступності продовольств та цін на продукти, показників ресурсного потенціалу України та ін.

До проектно-рекомендаційного розділу: рисунки і таблиці, що дають змогу проаналізувати виклики продовольчої безпеки України та визначити пріоритетні напрямки їх врегулювання.

5. Вихідні дані до кваліфікаційної роботи: слугували нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України, дані офіційної статистики з ресурсів Державної служби статистики України, законодавча база України, нормативно-правові акти, програми з забезпечення продовольчої безпеки, наукові праці вітчизняних та закордонних науковців, офіційна та статистична документація Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області, власні результати досліджень.

- 6. Перелік публікацій за напрямом досліджень:** наукові результати було висвітлено у одній науковій праці загальним обсягом 0,13 друк. арк.

7. Дата видачі завдання: « 16 » 02 2023р

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів кваліфікаційної роботи	Примітка
1.	Визначення теми, об'єкта та предмета дослідження	Лютий 2023	Виконано
2.	Отримання завдання і складання змісту (плану) кваліфікаційної роботи	Лютий 2023	Виконано
3.	Складання календарного плану – графіку з підготовки кваліфікаційної роботи	Лютий 2023	Виконано
4.	Написання I розділу - теоретико-методичні аспекти системи продовольчої безпеки України	Березень 2023р.	Виконано
5.	Вивчення матеріалів Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області, статистичних збірників та матеріалів держстату.	Квітень 2023р.	Виконано
6.	Написання II розділу роботи - сучасний стан регулювання продовольчої безпеки України	Травень - Червень 2023р.	Виконано
7.	Написання III розділу роботи - удосконалення механізму державного регулювання системи продовольчої безпеки України	Липень 2023р.	Виконано
8.	Написання висновків, списку літератури	Серпень 2023р.	Виконано
9.	Перевірка роботи науковим керівником	Жовтень 2023р.	Виконано

10.	Доопрацювання роботи після зауважень наукового керівника	Ковтень -Листопад 2023	Виконано
11.	Підготовка публікацій за напрямком досліджень кваліфікаційної роботи	Жовтень 2023-Лютий 2024	Виконано
12.	Підготовка до захисту: доповідь, ілюстративний матеріал	Листопад 2023	Виконано
13.	Подання кваліфікаційної роботи на кафедру	Грудень 2023р.	Виконано
14.	Перевірка роботи на оригінальність	Грудень 2023.	Виконано
15.	Попередній захист на кафедрі	Грудень 2023р.	Виконано
16.	Рецензування кваліфікаційної роботи	Грудень 2023р.	Виконано
17.	Захист кваліфікаційної роботи	Лютий 2024.	Виконано

Здобувач другого (магістерського)

рівня вищої освіти _____ Наталія ІВАНЮК _____

(підпис)

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

Керівник: _____ Аліса ШЕВЧЕНКО _____

(підпис)

(Ім'я та ПРІЗВИЩЕ)

РЕФЕРАТ

до кваліфікаційної роботи на тему:

«Механізм державного регулювання системи продовольчої безпеки України»

Іванюк Наталії Сергіївни

Кваліфікаційна робота містить 105 сторінок, 15 таблиць, 13 рисунків, список використаних джерел з 95 найменувань.

Предмет дослідження: комплексний аналіз діяльності Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Суб'єктом дослідження виступає діяльність Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Період дослідження 2019-2022 роки.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу продовольчої безпеки на економіку та механізмів державного впливу, що необхідні для її врегулювання на базі Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області. Та визначити пріоритетні напрямки, щодо оптимізації його роботи.

Завданнями роботи є визначити місце продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки держави; оцінити вплив продовольчої безпеки на економічну безпеку держави; визначити методичні підходи державної політики забезпечення продовольчої безпеки в Україні; проаналізувати наявні програми забезпечення продовольчої безпеки; оцінити стан виконання даних програм; дослідити актуальні проблеми державного регулювання продовольчої безпеки; визначити пріоритетні напрямки державного регулювання продовольчої безпеки України та шляхи вдосконалення системи контролю за безпечністю

харчових продуктів; обґрунтувати необхідність розробки програм продовольчого забезпечення регіонів, що постраждали від військової агресії.

За результатами дослідження сформульовані конкретні висновки і пропозиції щодо покращення діяльності Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області та визначено пріоритетні напрямки державного врегулювання продовольчої безпеки України

Одержані результати можуть бути використані в практичній діяльності Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області та інших аграрних формувань.

Рік виконання дипломної роботи 2022 - 2024 рр. Рік захисту роботи 2024 р.

Ключові слова: продовольча безпека, економічна безпека, національна безпека, фінансовий стан, зовнішнє середовище діяльності підприємства, , трудові ресурси, виробничий капітал, державне врегулювання.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ	8
1.1. Сутність продовольчої безпеки та її місце у структурі економічної безпеки держави	8
1.2. Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни.	14
1.3. Державна політика забезпечення продовольчої безпеки України. ...	21
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	27
2.1 Аналіз програми забезпечення системи продовольчої безпеки України.....	27
2.2 Оцінка стану діяльності Головного управління Держпродспоживслужби та виконання програм з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів Миколаївської області.	37
2.3 Виклики продовольчої безпеки України та способи їх державного врегулювання.....	47
РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	54
3.1. Обґрунтування пріоритетних напрямків державного регулювання продовольчої безпеки України.	54
3.2. Вдосконалення системи державного контролю за безпечністю харчових продуктів.	62

3.3. Розробка державних програм продовольчого забезпечення регіонів, постраждалих від військової агресії.....	67
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	78
ДОДАТКИ	93

ВСТУП

Актуальність теми пов'язана з тим, що забезпечення продовольчої безпеки є важливою частиною розвитку стабільної економіки кожної держави. Впровадження державної системи врегулювання продовольчої безпеки передбачає розробку низки рішень для вдосконалення галузей харчового виробництва та епідеміологічного контролю. Вирішення продовольчої безпеки є важливим питанням для багатьох країн світу, що підтверджується великою кількістю національних програм та відповідних законів, що відповідають за продовольчу безпеку. Для України основною тактикою розвитку агропромислових комплексів та їх інфраструктур є створення своєчасного та безпечного механізму збутових каналів реалізації продуктів сільського господарства та їх переробки для всього населення. Це необхідно для того, щоб створити систему безперебійного виробництва різноманітної продукції сільського господарства, і зробити їх доступними для різних категорій населення.

На даний момент в Україні спостерігається недостатній розвиток державної політики стосовно АПК, не вирішенні проблеми кризової ситуації аграрної сфери, що призводить до загрози продовольчої кризи. Тому для росту економіки України пріоритетним завданням є покращення системи продовольчої безпеки держави. В політичному та науковому полі дослідження цієї проблеми посідає одне з основних місць. На це вказує велика кількість наукових робіт та досліджень в роботах таких науковців: Алексєєва Я. В., Антощенкова В.В., Бабич М.М., Крилов, Д. В., Покальчук М.Ю., Шабатура Т.С., Шевченко А.А. та інші.

Метою кваліфікаційної роботи є дослідження впливу продовольчої безпеки на економіку та механізмів державного впливу, що необхідні для її врегулювання на базі Головного Управління Держпродспоживслужби в

Миколаївській області. Та визначити пріоритетні напрямки, щодо оптимізації його роботи.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- визначити місце продовольчої безпеки в структурі економічної безпеки держави;
- оцінити вплив продовольчої безпеки на економічну безпеку держави;
- визначити методичні підходи державної політики забезпечення продовольчої безпеки в Україні;
- проаналізувати наявні програми забезпечення продовольчої безпеки;
- оцінити стан виконання даних програм;
- дослідити актуальні проблеми державного регулювання продовольчої безпеки;
- визначити пріоритетні напрямки державного регулювання продовольчої безпеки України та шляхи вдосконалення системи контролю за безпечністю харчових продуктів;
- обґрунтувати необхідність розробки програм продовольчого забезпечення регіонів, що постраждали від військової агресії.

Об'єктом дослідження є дослідження економічної діяльності Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Предметом дослідження є комплексний аналіз діяльності Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Методи дослідження. Під час написання кваліфікаційної роботи були застосовані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень, такі як:

- метод наукової абстракції, що використовується для визначення функцій промислової безпеки;

- аналітичний метод, для аналізу даних наукових робіт та різноманітних досліджень інших науковців;
- економічно-статистичний метод, для порівняння показників продовольчої безпеки за декілька звітних періодів;
- графічний метод для забезпечення достовірності інформації у вигляді таблиць та рисунків.

Для **інформаційного забезпечення** були використані наступні джерела: законодавча база України, нормативно-правові акти, програми з забезпечення продовольчої безпеки, наукові праці вітчизняних та закордонних науковців, офіційна та статистична документація Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області, власні результати досліджень.

До основних елементів **наукової новизни** належать:

вперше:

- створення теоретичних рекомендацій, щодо вдосконалення механізму врегулювання системи продовольчої безпеки;
- розробка програми допомоги регіонам, що постраждали від військової агресії.

уточнено:

- методичне доведення доцільності введення пріоритетних програм розвитку продовольчої безпеки;

дістало подальший розвиток:

- обґрунтування основних аспектів, щодо державного регулювання продовольчої безпеки України: відродження агропородовольчих потенціалів задля можливості самозабезпечення продовольствами; основні проблеми в нормативно-правовій системі управління продовольчою безпекою; формування пріоритетних напрямків

зміцнення продовольчої ситуації у воєнний та післявоєнний періоди.

Практичне значення полягає в тому, що на основі аналізу теоретичних даних дипломної роботи, були створенні конкретні пропозиції, щодо покращення системи державного управління продовольчої безпеки. Окремі результати дослідження будуть направленні на розгляд до Головного Управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Обсяг кваліфікаційної роботи та її структура. Дана кваліфікаційна робота складається з наступних частин: вступ, три основні розділи, кожен з яких поділений на три підрозділи, висновок, список використаної літератури та додатки. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 104 сторінки. Для розрахунків та систематизації інформації було побудовано 15 таблиць, 13 рисунків та 11 додатків. Список використаної літератури містить 95 позицій.

Апробація результатів кваліфікаційної роботи

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

1.1. Сутність продовольчої безпеки та її місце у структурі економічної безпеки держави

З давніх часів в світі існує проблема забезпечення продовольствами кожного пересічного громадянина, не залежно від його раси, статусу, і матеріальних доходів. Проблема голоду завжди мала великі масштаби, тому забезпечення продовольчої безпеки є глобальною потребою для кожної країни, кожного регіону і кожної людини. Від повноти забезпечення продовольчої безпеки буде залежати і економічна стабільність держави.

Продовольча безпека є однією з основних складових економічної безпеки кожної країни. Від того в якому стані знаходиться продовольча безпека, можна визначити рівень життєзабезпечення, добробуту та розвитку населення.

При існуючому стані розвитку економіки термін «економічна безпека» є доволі складним в трактуванні, на думку Гарькава В. економічна безпека «це сукупність чинників, які відповідають за стабільне та продуктивне функціонування економічної системи, і забезпечують покращення якості життя суспільства, за для забезпечення національної безпеки » [17 с. 8]. Жаліло Я. трактує визначення економічної безпеки як «багатофакторний чинник впливу на національну економічну безпеку, і передбачає розширення можливостей створення умов задля задоволення потреб населення та держави, протидія руйнівним умовам, що можуть створювати загрозу розвитку держави» [30, с. 143]. За словами Мішина І. « в економічній безпеці існують горизонтальні та вертикальні зв'язки між суб'єктами відносин, для створення відповідного стану розвитку економіки, під час якого задовільняються потреби та захищаються інтереси населення за будь-яких умов» [40, с. 3].

Продовольча безпека є невід'ємною частиною економічної безпеки держави (рис.1.1), метою якої є створити всі умови для того, щоб задовільнити

Рис. 1.1 Місце продовольчої безпеки в структурі національної економічної безпеки.

Побудовано автором відповідно до джерела [18]

потреби людей в достатній кількості якісних продуктів, з максимальною доступністю для різних верств населення в різних куточках держави, збільшити національні продовольчі резерви, покращити якість життя суспільства та поліпшувати розвиток всіх промислових галузей. Власне терміном «економічна безпека» розкривається можливість забезпечення такого рівня економічного зростання, при якому задовільняються потреби суспільства та захищаються державні інтереси на міжнародній арені [18].

Загальносвітова продовольча проблема потребує перебудови системи забезпечення продовольствами людства, і переносить площину вирішення даної проблеми на рівні окремої країни чи регіону. Вирішенням даної проблеми може бути покращення державного регулювання продовольчої проблеми та модернізація агропромислових комплексів та сільського господарства в цілому.

Власне термін «продовольча безпека» (food security) досить молодий, він був придуманий після всесвітньої зернової кризи 1972-1973 рр. , а офіційно прийнятий в 1996 році на римському продовольчому саміті, головною метою якого було зменшення проблеми голоду в світі. В декларації, що була укладена на даному саміті продовольчу безпеку визначають, як економічний стан держави, під час якого все населення забезпечується необхідними для життєдіяльності та фізичного росту продуктами харчування та питною водою, та доступністю в будь який час та в будь якому місці [96].

Продовольча та сільськогосподарська організація ФАО (Food and Agriculture Organization) вважають, що існування продовольчої безпеки неможливе без повноцінного фізичного та економічного доступу населення до такої кількості продовольств, які необхідні для задоволення їх потреб та забезпечення повноцінного життя [96]. З цього можна зробити підсумок, що основою повноцінної продовольчої безпеки є економічна, фізична та соціальна можливість населенням отримувати безпечні продукти та жити в безпечному середовищі, за для забезпечення повноцінної життєдіяльності.

Вирішення проблеми продовольчої безпеки є нелегким, так як вона не окреслена географічно, демографічно і не відноситься до певної нації, її масштаби можуть мати глобальний характер. На сьогодні в світі налічується 1.87 млрд родючих сільськогосподарських земель, що може забезпечити продуктами харчування кожного пересічного громадянина, проте близько 16% населення світу страждає від голоду, це і є основною проблемою продовольчої безпеки –

забезпечення достатньої кількості продовольства, під час постійного зростання населення в світі [95].

Основними складовими продовольчої безпеки кожної країни є:

- можливість зробити продовольство доступним для різних груп населення;
- забезпечення всіх необхідних ресурсів для сільського господарства та агропромислових комплексів;
- постійна модернізація технологій переробки сировини та створення безвідходних виробництв, для покращення економічної та екологічної ситуації в державі.

Проаналізувавши досвід різних країн світу, можна узагальнити, що головними аспектами продовольчої безпеки держави є можливість самозабезпечення продовольствами, прогресивний розвиток технологій та стабільна економічна свобода. Продовольча безпека є однією зі складових економічної безпеки, однак єдиного визначення цьому терміну немає і більшість наукових діячів трактують це поняття по-різному (табл. 1.1), проте, ми вважаємо, що з усіх наведених визначень даного поняття можна дійти висновку, що продовольча безпека – це невід'ємний елемент економічної безпеки, який гарантує задоволення потреб кожної особи в якісних продуктах харчування, в достатній кількості для повноцінного життя, незважаючи на негативні чинники зовнішнього чи внутрішнього характеру.

В системі національної безпеки одну з головних ролей відіграє саме продовольча безпека, так як вона відповідає за підтримку життєво необхідних потреб населення в якісному харчуванні та дотриманні відповідних умов на всіх етапах виробництва продовольств, що позитивно впливає на рівень задоволеності населення, підвищення їх продуктивності праці та економічному зростанню держави. Тому на державному рівні необхідно більшу увагу

приділяти дотриманню продовольчої безпеки на всіх її рівнях, та відповідно реагувати на будь-які загрози в даній галузі [96].

Таблиця 1.1.

Тлумачення змісту поняття продовольчої безпеки

Наукові діячі	Трактування змісту продовольчої безпеки
С. Кваша [36]	В своїх дослідженнях він виділив три основних аспекти поняття: • політичний – головна мета якого є конкурентноспроможність на міжнародному ринку, та покриття всіх потреб суспільства відповідно до міжнародних стандартів; • економічний – заключається в можливості мобілізації всіх ресурсів країни для розвитку агропромислового потенціалу та сільського господарства, для того, щоб збільшити виробництво власної продукції, і зменшувати залежність від зовнішніх ринків; • соціальний- відповідає за зайнятість мешканців певного регіону в аграрній сфері, відповідні умови праці, діяльність сільськогосподарських формувань.
В. Шкаберін [89].	на його думку продовольча безпека, незалежно від дії зовнішніх чи внутрішніх негативних чинників, повинна зберігати можливість до забезпечення всебічної доступності населення до продовольств, відповідної якості та асортименту, необхідних для підтримки життєдіяльності та працездатності в повсякденних умовах.
Н. Белінгер, К. МабссЗено [92].	вважають, що для забезпечення продовольчої безпеки, в світі має бути така кількість їжі, щоб нагодувати все населення Землі. Поняття національної продовольчої безпеки вони трактують, як відповідність продуктів харчування до річних біологічних потреб населення. Регіональна продовольча безпека – можливість кожної особи купити необхідну кількість продукції відповідної якості.
О. І. Гойчук [18].	зазначає, що при дотриманні національної продовольчої безпеки, незважаючи на внутрішні і зовнішні загрози, повинні задовольнятися потреби людей в якісних продуктах харчування в достатній кількості.
А. А. Бабенко [4].	вважає, що як частина державної безпеки, продовольча безпека характеризує наскільки доречно національні ресурси забезпечують населення продуктами харчування.
С. Бенсон, І. Клей, Х. Грін [92].	вони розглядають продовольчу безпеку, як певний набір гарантованих прав і обов'язків держави, відповідно до яких, в разі необхідності, можливе підтримання достатньої кількості продовольств, необхідних для фізичної життєдіяльності населення.

Складено автором на основі джерел [2,7, 11,14,28.]

Досліджуючи проблему продовольчої безпеки та чинників, що мають вплив на неї І. Гришова, О. Ніконенко та В. Гринишин виділили наступну класифікацію факторів впливу на продовольчу безпеку (рис. 1.2.).

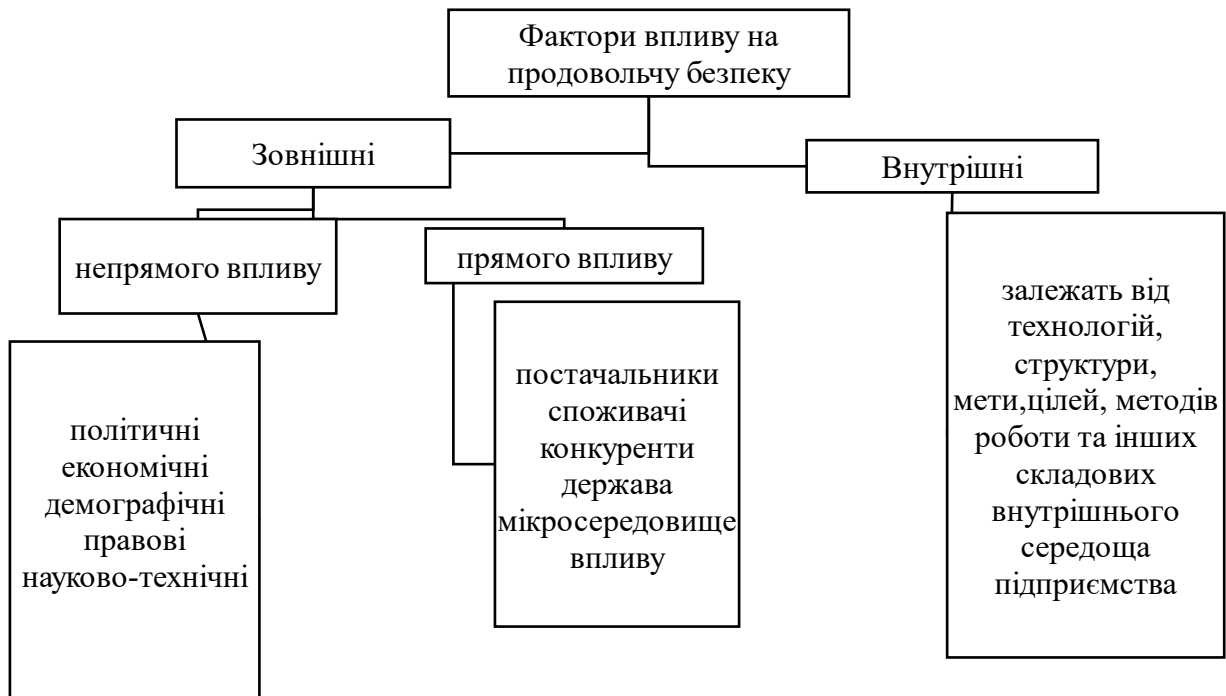

Рис.1.2. Фактори впливу на продовольчу безпеку.
Побудовано автором на основі джерел [12, 21, 22, 44]

Для оцінки стану продовольчої безпеки держави необхідно звернути увагу на наступні фактори [14, с. 69]:

- становище продовольчої безпеки на агропромислових комплексах та сільськогосподарських угіддях;
- ступінь кінцевого використання продуктів харчування;
- рівень якості та безпечності продуктів харчування;
- розміри та організація експорту та імпорту продуктів в регіонах.

Кожен з цих показників має безпосередній вплив на забезпечення продовольчої безпеки. Можливе також поєднання зовнішніх та внутрішніх факторів, що може поновому впливати на стан економічної та продовольчої безпеки регіонів. Для повноцінного забезпечення продовольчої безпеки

необхідно проаналізувати кожен чинник та дослідити можливі ризики, що можуть бути з ними пов'язані.

1.2. Методичні підходи до оцінки продовольчої безпеки країни.

Всесвітня Продовольча та сільськогосподарська організація ФАО (англ. Food and Agriculture Organization, FAO) займається дослідженням забезпечення світової продовольчої безпеки, та щорічно доповідає «Про ситуацію в сфері продовольчої та харчової безпеки у світі» за підтримки партнерів Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку IFAD (англ. International Fund for Agricultural Development), Всесвітньої продовольчої програми WFP (англ. World Food Programme) та Всесвітньої організації охорони здоров'я WHO (англ. World Health Organization). В своїх дослідженнях вони використовують певні індикатори, щоб оцінити становище продовольчої безпеки: відношення запасів зерна в світі до об'ємів його споживання, що дозволяє визначити гарантований запас зерна, на випадок непередбачуваних обставин (нормою є запас в 17%); відношення експортних потреб до споживчих потреб; зміни кількості вирощеного зерна в країнах-імпортерах; ціни на експорт різних видів зерна, та ін. Зазначені підходи ФАО мають бути основою для розробки алгоритму дій за для створення безпечної продовольчої ситуації в різних регіонах [62].

Для визначення поточної ситуації в сфері продовольчої безпеки необхідно розглянути певні підсистеми критеріїв, показників та індикаторів, що характеризують систему в цілому, за допомогою яких можна всебічно оцінити становище продовольчої безпеки.

Показники обчислення стану продовольчої безпеки характеризуються великим різноманіттям. Першими були показники середніх доходів на 1 особу та залишків зернових, що залишились в кінці року. Проте з часом список розширився, і наразі містить більшу кількість показників, до яких відносяться:

витрати на продукти для окремих верств населення, регіональна доступність продовольств (порівняння цін на однакові продукти в різних регіонах), частка споживання «напівконсервантів» (що знижують витрати та економлять час), рівень якості та натуральності продуктів, залежність здоров'я від якості продуктів (зокрема від ГМО) [83].

Для розрахунку індикаторів продовольчої безпеки була створення певна «Методика обчислення головних індикаторів продовольчої безпеки», яка була схвалена Постановою КМУ від 05.12.2007 р. №1379 (редаговано 21.10.2011). Відповідно до даної методики визначено сім індексів оцінки стану продовольчої безпеки [26]:

- Добова калорійність харчування – сумарне значення всіх добутоків ваги одиниці продукції на її енергетичну цінність:

$$E = \sum (B_i * C_i) \quad (1.1),$$

Де: E - енергетична цінність харчування;

i – одиниця виду спожитого продукту;

M_i – вага одиниці продукту;

C_i – енергетична цінність (калорійність) одиниці продукту.

Відповідно з розрахунку даного індикатору, можна визначити ступінь збалансованості харчування населення, нормативом є 2600-3000 ккал/добу на 1 особу, при тому, що відповідно до рекомендацій ВООЗ, половина денного раціону харчування мають складати продукти тваринного походження [13];

- Задоволення потреб харчування продуктами основних категорій – співвідношення реального споживання відповідного виду продуктів до його нормативу:

$$C = C_{\Phi} / C_p, \quad (1.2)$$

Де: C – індекс задоволення потреб відповідним видом продукції,

C_ф – реальне споживання продукту однією людиною/ на рік,

Ср – стандарт споживання відповідно МОЗ.

До головних категорій продуктів належать: молоко, овочі, хліб, цукор, ягоди, виноград, олія, м'ясо, картопля, фрукти, риба, сіль, яйця. Нормою є коли даний коефіцієнт в межах одиниці, тобто реальне споживання співпадає з нормою[9];

- Достатня кількість запасів зерна в державних резервах – співвідношення резервного запасу зерна та розмірів його використання у вигляді хлібоборошних продуктів:

$$З = \frac{P}{X} * 100\% , \quad (1.3)$$

Де: З – індекс державного запасу зерна,

P – кількість резервного зерна ,

X – річне використання хліба та хлібоборошних продуктів внутрішнім ринком. Крайня межа 17%, це означатиме, що зерна вистачить на 60 діб.;

- Відкритий економічний доступ до продовольства – співвідношення витрат на харчові продукти до сумарних затрат населення:

$$Ев = \frac{Вх}{Вс} * 100\% , \quad (1.4)$$

Ев – індекс економічних затрат на продовольства,

Вх – річні розходи на харчування,

Вс – сумарні річні затрати населення.

Крайня межа норми – 60% від сумарних розходів мають йти на харчування. До прикладу в ЄС цей показник на рівні 25-35%;. [28];

- Індекс різниці ціни на харчування залежно від соціальних верств - співвідношення утримання 20% населення з підвищеним рівнем доходу і 20% з низьким рівнем доходів:

$$Д = \frac{Дв}{Дн} , \quad (1.5)$$

Де: Д – індекс розходження вартості харчування,

Дв – вартість спожитих продуктів в 20% регіонів з високим рівнем доходів,

Дн - вартість спожитих продуктів в 20% регіонів з низьким рівнем доходів,

В нормі чим більше цей показник перевищує одиницю тим, сильніше розшарування населення до різних соціальних верств [5];

- Наявність на національному ринку певних продуктів – дорівнює добутку використаного продукту певного виду та середньої кількості населення регіону:

$$E_l = \Phi_l * K_c, \quad (1.6)$$

Де: E_l – кількість певного l -го продукту на національному ринку,

Φ_l – середнє споживання даного продукту на рік,

K_c – середня кількість населення регіону;

- Споживча незалежність певних видів продуктів – співвідношення кількості імпорту певного виду продукту до кількості його споживання на національному ринку:

$$П_l = \frac{I_l}{E_l} * 100\% , \quad (1.7)$$

Де: $П_l$ – індекс незалежності продовольств,

I_l - ємність імпорту певного продукту,

E_l – кількість певного l -го продукту на національному ринку.

На думку О. Кондра «індикатори продовольчої безпеки є не характеристикою а показником ступеню вживання населенням основних продовольств, їх доступності, наявності на внутрішньому ринку достатньої кількості основних продуктів харчування, достатнього рівня державних ресурсів, якісних та безпечних продуктів, та інше» [37, с. 79]. Дослідник А. Рудич вважає, що «основним показником, що надає найбільшу інформацію про стан продовольчої безпеки, є розмір та структура використання основних

продуктів харчування. Насупним показником, на його думку, є індикатор доступності продовольств та рівень доходів, що характеризує ступінь економічного достатку населення» [67, с. 77].

Для розрахунку рівня доступу населення до продовольств часто використовують Індекс доступності продовольств (ІДП), який є співвідношенням середньорічної заробітної плати до ціни середнього споживчого кошика в різних регіонах. Цей показник використовує ціни на 21 основний продукт харчування, що визначений Державною службою статистики України. До повномаштабного вторгнення ІДП був 12.4, це означає, що пересічний громадянин з середньою заробітною платою, міг придбати продукти на 12.4 місяці. Проте станом на кінець червня 2022 року цей показник зменшився майже вдвічі, і становив 6.5, це пов'язано зі зменшенням рівня доходів та ростом цін на більшість продовольств [33].

Досліджуючи систему забезпечення продовольчої незалежності С.О. Ревенко вважає, що « економічно-правові механізми виявлення економічних загроз повинні включати в себе: прогнозування загроз внутрішнього та зовнішнього характерів, за допомогою моніторингу економічних процесів; забезпечення нормативно-правових основ безпеки в аграрній сфері; задоволення потреб в кредитуванні та конкурентноспроможності внутрішньодержавних виробників продукції; підтримка на відповідному рівні якості харчових продуктів, та забезпечення здоров'я споживачів; збалансованість харчових продуктів для всього населення [63].»

Методичні підходи оцінки стану продовольчої безпеки включають в себе наступні критерії [31]:

Критерій 1 - обсяг забезпечення фізіологічних потреб збалансованим, енергетичним та якісним харчуванням. Відповідно до фундаментальних основ збалансованого харчування оцінка продовольчої безпеки повинна включати в себе:

- вибір продуктів, що найкраще показують структуру споживання населенням продуктів, які при мінімальному обсязі задовольняють більше 80% потреб в калоріях і поживних речовинах; кожен продукт повинен мати достовірні данні про виробника, та норми споживання;
- визначення ступеня самозабезпечення продовольствами населення кожним видом продовольств за існуючих умов;
- оцінка збалансованості та енергетичності раціону відповідно до вмісту поживних речовин та жирів, білків та вуглеводів.

Для розрахунку даного критерію можна використовувати індекси харчової цінності продуктів харчування

Критерій 2 – лімітування вмісту шкідливих речовин в раціоні людини. Не виняток, що в продуктах харчування можливе накопичення токсичних речовин практично на будь-якій стадії виробництва, від отримання сировини до реалізації готової продукції. Для оцінки цього критерію використовують два показники: обсяг продукції, що містить радіонукліди та обсяг забруднення земель токсинами хімічного та біологічного характерів.

Критерій 3 – фізичний та економічний доступ до різноманітних продовольств для різних прошарків населення, що включає в себе наявність даних продовольств в різних регіонах та економічна можливість збалансовано харчуватись. В цьому випадку під фізичною доступністю розуміють співвідношення вмісту продовольчих торгівельних мереж регіону до необхідної кількості їх споживання, а економічна доступність характеризує здатність різних груп населення купити продовольства в такій кількості, яка необхідна для їх здоров'я та розвитку. Повноцінне функціонування економічної та фізичної доступності до продовольств можливо лише за умови створення певного економічного підґрунтя, що зробить продовольства доступними для населення.

Критерій 4 – рівень підпорядкування державних продовольчих ресурсів від імпорту. Ступінь імпортних поставок напряму залежить від структури споживання продовольств в країні. Важливими, для агропромислових комплексів, наразі є імпорт збалансованих тваринних кормів, техніки, мінеральних добрив, гербіцидів та інше. Для визначення ціни на імпортні товари розраховують коефіцієнт номінальної захищеності, що є співвідношенням внутрішньодержавної ціни на сільськогосподарську продукцію до ціни на аналогічні товари в світі. Для покращення структури імпорту необхідно перейти на придбання сировини для створення готової продукції на виробництвах всередині країни, а не завозити готові продукти.

Критерій 5 – структура стратегічних продовольчих запасів повинна покривати нормативні вимоги суспільства в них. Достатня кількість продовольчих запасів по регіонах визначається можливістю забезпечення населення продуктами харчування в споживчому кошику з незмінними цінами на них у випадку надзвичайних ситуацій чи неврожаю.

На думку С.В. Щербина «для підвищення рівня продовольчої безпеки України, необхідно на державному рівні провести низку заходів для поліпшення рівня платоспроможностей суспільства, та створити максимально всі умови для доступності до продуктів харчування різних прошарків населення в такому кількісному та якісному складі, які відповідають до нормативних визначень збалансованого харчування.» [91].

Як висновок можна сказати, що для нормального функціонування системи продовольчої безпеки необхідний постійний моніторинг вищеназваних показників та індикаторів. Даний моніторинг проводиться як на державному рівні так і в межах окремих регіонів, щоб бачити обширнішу картину стану продовольчої безпеки та у випадку погіршення ситуації миттєво реагувати. Саме для цього було створене Головне Управління Держпродспоживслужби та його регіональні центри.

1.3. Державна політика забезпечення продовольчої безпеки України.

Терміни «продовольча безпека» та «продовольча незалежність» тісно взаємопов'язані між собою, та базуються на основних принципах [70]:

- всебічна доступність безпечних та якісних продуктів населенню, відповідно до нормативів збалансованого харчування;
- збалансованість між державними, регіональними та місцевими інтересами та відповідальністю за управління всіма процесами виробництва та доставки продовольств;
- аргументованість державних продовольчих потреб, та наявність їх достатнього та постійного резерву;
- доречність і важливість заходів щодо забезпечення продовольчої безпеки в сучасних умовах;
- модернізація системи державних стандартів з питань забезпечення продовольчої безпеки до міжнародного рівня.

Дані принципи є основоположними при генерування державної політики в сфері продовольчої безпеки. Головними цілями даної політики є підвищення рівня продовольчої безпеки в державі, при дотриманні міжнародних та державних стандартів, охорона довкілля та здоров'я людини та створення єдиного механізму регулювання продовольчої безпеки на національному рівні. Досягнення цих цілей сприятиме [45. с 3]:

- покращення соціального та економічного розвитку населення;
- підвищення ефективності виробництва сільськогосподарської продукції за рахунок модернізації виробництв;
- контроль за рівнем цін та доступність до продовольств.

Головна задача державної політики заключається не тільки в забезпеченні відповідного рівня продовольчої безпеки за нормальних умов, а

також його нормалізації за умов, що несуть в собі загрозу. В статті 5 проекту Закону України «Про основи продовольчої безпеки» наведено перелік загроз, до яких відносяться [48] :

- приховання прибутків від держави;
- підпільна міграція;
- нераціональне використання державних закупів;
- невідповідність між темпами зростання цін на продовольства, та прибутками населення;
- залежність від імпортних продуктів;
- недоцільне управління сільськогосподарськими землями;
- загроза виникнення техногенних катастроф;
- недостатнє інспектування імпортних технологій, сировини та продуктів, що містять ГМО;
- ризик імпорту живих організмів, що є потенційно небезпечними для людини;
- нераціональне використання продуктів, що містять ГМО.

Для державного регулювання продовольчої безпеки необхідно затвердити комплекс дій політичного, економічного, екологічного, наукового, соціального та правового характерів, які націлені на забезпечення продовольчої безпеки. Об'єктом такого державного регулювання продовольчої безпеки є держава, регіон, громада, населення, в свою чергу гарантами продовольчої безпеки виступають: Президент України, Рада національної безпеки та оборони, регіональна влада, та виробники продовольств.

Значним елементом державного регулювання продовольчої безпеки є правове підґрунтя, що складається з законодавчих та підзаконних актів, які можна розділити на групи (рис 1.3).

Рис. 1.3. Система правового підґрунтя продовольчої безпеки.

Побудовано автором на основі джерел [7]

Законом національного значення є Конституція України де вказано, що немає нічого більш цінного ніж людське життя та здоров'я, основу якого складає саме збалансоване, якісне, безпечне харчування. В статті 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» зазначено, що економічний стан держави напряду залежить від рівня продовольчої безпеки [56].

До галузевих законів відносяться:

- Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України», в якому зазначені основні напрямки державного управління сільськогосподарською сферою. Даним законом здійснюється управління ціновою політикою окремих видів продуктів, визначено основні напрямки підтримки агропромислових комплексів та виробників сільськогосподарської продукції, та інші напрямки державної політики сільськогосподарської сфери [51];

- Закон України «Про зерно та ринок зерна в Україні». В статті 2 зазначено, що метою даного закону є гарантування продовольчої безпеки в

державі, створення державної політики регулювання ринку зерна, визначення нормативів державної перевірки якості зерна та зернових продуктів та формування провідних напрямків розвитку зернового ринку [54];

- Закон України «Про молоко та молочні продукти». Відповідно до цього закону здійснюється контроль за дотриманням безпеки при виробництві молочних продуктів, державна перевірка імпортованих молочних продуктів та молочної сировини та інші відносини, що виникають в даній сфері [55];

Закони захисту населення:

- Закон України «Про прожитковий мінімум», який визначає такі положення, як: розмір мінімальної заробітної плати, пенсій та інших соціальних виплат, формування споживчого кошику та набору послуг необхідних для підтримки життєдіяльності людини (соціальні, культурні, транспортні, житлово-комунальні та інші потреби) [59];

Законодавство про безпеку харчових продуктів:

- Закон України «Про стандартизацію» має на меті створення відповідних умов для доцільного виробництва продовольств, відповідно до визначених нормативів та правил, для того щоб забезпечити відповідний рівень охорони життя та здоров'я населення, та зберегти права покупця [60];

- Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» регулює умови виробництва безпечних та якісних продуктів харчування, їх реалізації, імпорту та експорту [57];

- Закон України «Про захист прав споживачів» визначає права та обов'язки споживачів, щодо отриманих послуг чи придбаних товарів, та створює основи державного регулювання в даній сфері [53];

- Закон України «Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів». Даний закон розповсюджується на всі сфери діяльності, пов'язані з

використанням та виробництвом генетично модифікованих організмів, та регулює основні принципи державної політики, щодо поводження з ГМО [52];

В свою чергу основним є Закон України «Про продовольчу безпеку» визначає різнобічні основи державної політики, щодо формування продовольчої безпеки в державі, як складової національної безпеки України. Відповідно з даним законом встановлені принципи регулювання продовольчої безпеки на міжнародному, державному та регіональному рівнях, визначення національних потреб у продовольстві, та створення заходів, щодо уникнення потенційних ризиків та загроз [57];

В умовах воєнного стану дуже загострилась проблема продовольчої безпеки різних регіонів, особливо тих, в яких ведуться бойові дії. Для вирішення даної проблеми Держпродспоживслужбою було створено «Національну платформу продовольчої безпеки», за допомогою якої, в такий важкий для країни час, економіка не стоїть на місці, а військові адміністрації напряду контактують з виробниками продуктів, торговими мережами та гуманітарними штабами, аби забезпечити місцеве населення та сили оборони необхідними продовольствами [42].

А. Вовнюк, як тимчасово виконуючий обов'язки голови Держпродспоживслужби України, зазначає, що «на базі даної платформи можна зазначити потреби в продовольствах, та дослідити зустрічні пропозиції, аби покрити потреби громадян та сил оборони найнеобхіднішими продуктами в найкоротший час». Він також, у своєму зверненні запрошує агропромислові комплекси, виробників товарів та органи місцевої влади приєднуватись до даної платформи, адже вона має ряд переваг [47]:

- постійне оновлення інформації відносно потреб та пропозицій певних видів товарів, що пришвидшує темпи реалізації продукції;
- прямий контакт покупця та постачальника;
- дана платформа також має послуги транспортних компаній;

Сучасна державна політика з питань продовольчої безпеки повинна ґрунтуватися на покращенні рівня якості життя суспільства за рахунок модернізації виробництв, що займаються створенням якісних та безпечних продовольств та послуг для населення. Також важливими аспектами в даному питанні є: розвиток аграрної сфери, доцільне застосування природних ресурсів, бережливе ставлення до місцевих екосистем та їх біорізноманіть.

Головною метою державної політики в даній сфері є пов'язати сільське господарство, виробників харчових продуктів, представників зовнішнього та внутрішнього ринків, задля забезпечення продовольчої безпеки на всіх рівнях. Реалізація даної мети має відбуватися за рахунок поєднання національного економічного, екологічного та наукового потенціалів, що посприє зменшенню або пришвидшеному вирішенню ризиків продовольчої безпеки.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН РЕГУЛЮВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

2.1 Аналіз програми забезпечення системи продовольчої безпеки України.

Стабільне забезпечення продовольчими товарами має важливе значення для країни. Від повноти даного забезпечення залежить не тільки продовольча безпека, а й економіка, екологія і національна безпека в цілому. Проте пандемія Covid-19 та воєнні дії на території України показали вразливість та відсутність незалежності системи продовольчої безпеки нашої держави.

Для визначення рейтингу країн за станом продовольчої безпеки організація Economist Intelligence Unit з підтримкою компанії Corveta Agriscience розробили «Глобальний індекс продовольчої безпеки», до складу якого входять: доступність економічна та фізична, якість та безпека продуктів харчування, стабільність та стійкість природних ресурсів. В 2021 році «Глобальний індекс продовольчої безпеки» розраховувався для 113 країн світу, відповідно до чого складається рейтинг та публікується щорічний звіт.

За підсумками 2022 року Україна посіла 71 місце серед країн світу та останнє, 26-те, серед країн Європи, хоча ще в 2021 році тримали 58 сходинку рейтингу продовольчої безпеки в світі. Показники Глобального індексу продовольчої безпеки для України в 2022 році показані в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Показники Глобального індексу продовольчої безпеки для України в 2022р.

Показник	Отримані бали	Рейтингове місце
Економічна та фізична доступність	48/100	93
Сталість та стійкість природних ресурсів	43,5/100	94
Якість та безпека продовольств	71,3/100	52

Побудовано автором відповідно до джерел [32]

Низький рівень економічної та фізичної доступності спричинений політичною та воєнною ситуацією в країні, знищенням інфраструктури та зривом ланцюгів постачання продовольств. Найгіршим показником 2022 року

сбуло сталість та стійкість природних ресурсів, що пов'язано з недоліками механізмів державного врегулювання ризиків та проблемою доступу до водних ресурсів країни. Динаміка зміни індексу продовольчої безпеки України за 2019-2022 роки показана на рисунку 2.1.

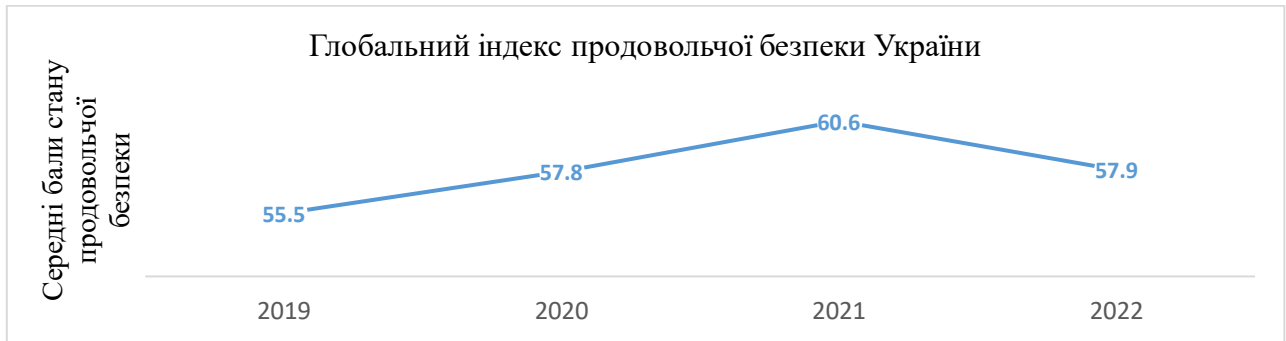

Рис. 2.1. Графік динаміки зміни індексу продовольчої безпеки України за 2019-2022 р.
Побудовано автором відповідно до джерел [18].

З графіку видно, що в 2022 році стан продовольчої безпеки погіршився порівняно з 2021, на це беззаперечно вплинуло погіршення економічної доступності продовольств. Підвищення цін на основні продукти харчування має протилежний вплив на індекс доступності продовольств, що ми можемо спостерігати на рисунку 2.2.

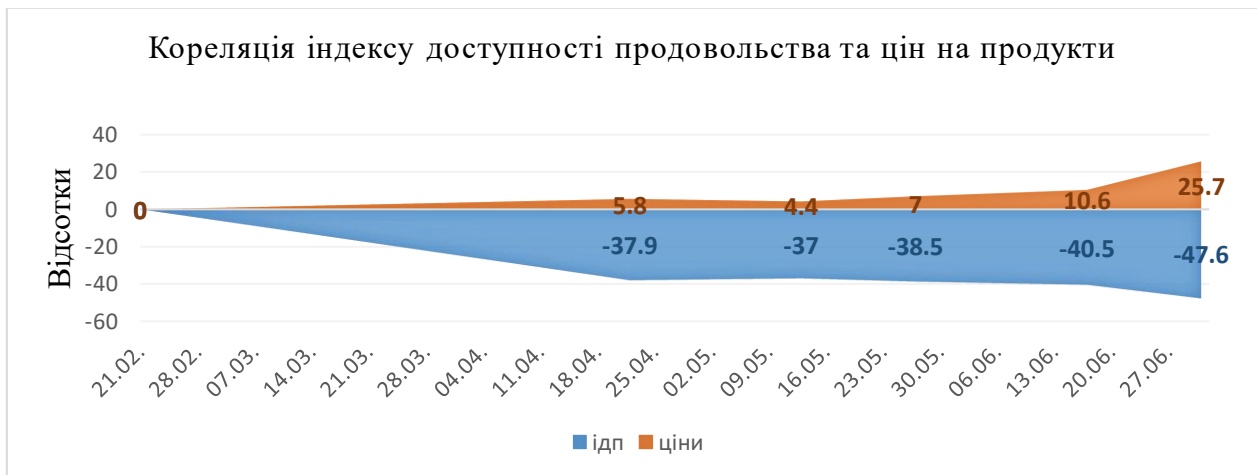

Рис. 2.2. Кореляція індексу доступності продовольств та цін на продукти.
Побудовано автором на основі джерел [11].

Основними причинами таких змін є сезонний ріст цін на овочі та фрукти, а також воєнні дії на території регіонів, де найбільше займалися овочівництвом. Згідно статистичних даних, в 2021 році близько 20% усіх овочів було

вирощено на територіях, що зазнали значних пошкоджень, чи знаходяться в окупації.

Індекс доступності продовольств (ІДП) – це відношення середньої заробітної плати, по Україні чи по регіону, до ціни споживчого кошика. В 2021 році ІДП дорівнював 12.4, це означало, що пересічний громадянин з середньою заробітною платою міг купити споживчих кошиків на 12.4 місяців. Станом на 01.07.2022 р. вартість споживчого кошика зросла на 18%, причинами такого зростання цін є зміна сезонних овочів та фруктів, проблеми пов'язані з логістикою, виробництвом та поставками. На рисунку 2.3 зображено графік зміни індексу цін за період 2021-2023 рр.

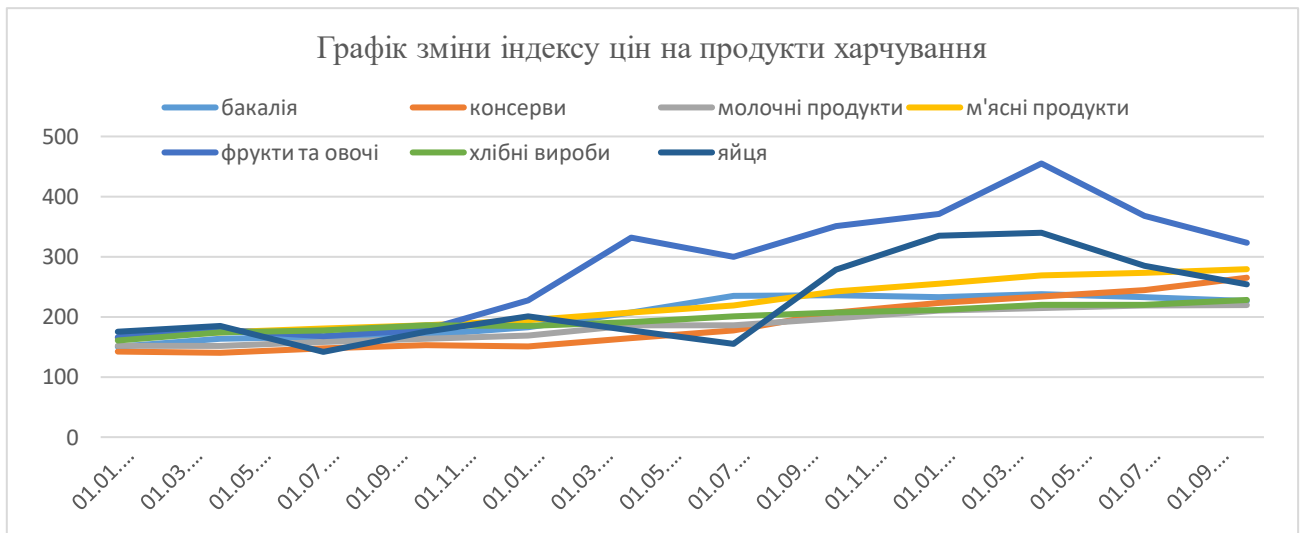

Рис. 2.3 Графік зміни індексу цін на продукти харчування.

Побудовано автором відповідно до даних Мінфін України (порівняння проводиться з цінами 2017 року) [34]

В жовтні 2023 р. середній індекс споживчих цін на основні категорії продуктів харчування дорівнював 101,99%, що на 1.99% більше ніж в минулому місяці. Ціни на бакалію та хлібні вироби в жовтні місяці зменшились на 1.61% та 0.29% відповідно. В той же час зросли ціни на продукти таких категорій, як: консерви – 2.02%, молочні продукти – 1.0%, м'ясні продукти – 0.65%, фрукти та овочі – 7%, яйця – 5.02% [34].

Для ефективного забезпечення продовольчої безпеки будь-якої держави необхідно створити систему постійного моніторингу всіх індикаторів, що реагують на кількісні та якісні зміни в даній сфері. За результатами даного моніторингу можна дослідити баланс продовольчої безпеки її стан, тенденції до змін та перспективи, щодо вдосконалення. Для того, щоб дослідження були більш детальними, моніторинг необхідно проводити не лише на державному рівні, а й в розрізі кожного регіону окрему.

Одним із індикаторів продовольчої безпеки, що використовується в системі моніторингу, є ступінь реалізації ресурсного потенціалу держави. Він відображає сукупність ресурсів, що наявні в державі, і потенційно можуть принести прибуток.

Таблиця 2.2.

Показники ресурсного потенціалу України в розрізі 2019-2022 рр.

Показники	Рік					Відхилення 2022 р. від 2019 р., %
	2018	2019	2020	2021	2022	
Площа с.-г. угідь, тис.га	41489,3	41329,0	41310,9	41319,0	*	-0,4%**
Поголів'я ВРХ, тис.гол.	3332,9	3092,0	2874,0	2644,0	2307,1	-30,8%
Поголів'я свиней	6025,3	5727,4	5876,2	5608,8	4948,3	-17,9%
Чисельність сільського населення, тис.чол.	13084,6	12965,7	12832,2	12698,0	12542,9	-4,1%
Чисельність зайнятих в сільському господарстві, тис.чол.	569,4***	535,0	506,5	502,9	*	-11,7%**
Собівартість с.-г. продукції, млн.грн	830161	824941	874365	1337754	*	37,9%**
Вартість виготовленої с.- г. продукції млн.грн	842925	838038	887822	1359369	*	37,9%**

* - відповідні данні за 2022 р. відсутні;

** - відношення 2021р. до 2018 р.,%.

***- станом на 2015 рік

Розраховано автором згідно з даними джерел [77]

З даних, що наведені в таблиці 2.2, можна визначити, що з 2018р. по 2022р. значно зменшилися поголів'я великої рогатої худоби на 30,8% та свиней на 17,9%. Проте спостерігається збільшення вартості виготовленої

сільськогосподарської продукції на 37,9%. Здорожчання собівартості сільськогосподарської продукції може бути пов'язане зі збільшенням ціни на рослинну та тваринну сировину, на що в свою чергу впливають подорожчання кормів, насіння, добрив та оплати праці робітників. Також з таблиці 2.2 видно тенденцію до зменшення чисельності сільського населення на 4,1% та осіб, що зайняті в сільському господарстві на 11,7%. Причиною цього можуть бути відсутність, або занадто малі темпи розвитку сільських територій, особливо тих, що знаходяться віддалено від великих міст.

В умовах діючої кризи та постійних викликів особливо актуальним постає питання гарантування продовольчої безпеки країни. З цього приводу П.Т. Саблук наголошує на доцільність слів французького філософа Жан-Жака Руссо « єдина можливість втримати незалежність держави – це сільське господарство. Можна заволодіти багатством всього світу, проте, якщо нема продуктів харчування, ви будете завжди залежати від інших. Торгівля забезпечує грошима, а сільське господарство – свободою». [68].

Одним із основних критеріїв рівня продовольчої безпеки є можливість самозабезпечення продовольствами на державному та регіональному рівнях. В таблиці 2.3 наведено перелік видів сільськогосподарської продукції, що є критично важливими для самозабезпечення продовольства, обсяги їх виробництва та тенденції до збільшення чи зменшення виробництва за період 2019-2022 рр.

Згідно даних таблиці 2.3 спостерігаємо тенденцію до збільшення виробництва рослинної продукції та сировини, особливо зернових та зернобобових на 14.5 % та насіння соняшника на 7.5%, що пов'язано зі збільшенням посівних площ даних культур та орієнтацією на експорт. Збільшення обсягів вирощування даних культур дозволило покращити конкурентоспроможність аграрного сектору України на світовому ринку.

Таблиця 2.3

Обсяги виробництва продовольства в Україні

Показник	Рік					Відхилення 2022р. від 2021р., %
	2019	2020	2021	Відхилення 2021р. до 2019р., %	2022	
Сільськогосподарська продукція, тис.т						
Зернові та зернобобові	75143,2	64933,4	86010,4	14,5%	53863,7	-37,4%
Насіння соняшника	15254,1	13110,4	16392,4	7,5%	11328,8	-30,9%
Картопля	20269,2	20838,0	21356,3	5,4%	20899,2	-2,1%
Овочі	9687,6	9652,8	9935,2	2,6%	7511,6	-24,4%
Плодові та ягідні	2118,9	2023,9	2235,1	5,5%	1994,8	-10,8%
М'ясо(у забійній вазі),	2492,4	2477,5	2438,3	-2,25	2206,7	-9,5%
Молоко,	9663,2	9263,6	8713,9	-9,8%	7767,7	-10,9%
Яйця, млн.шт	16677,5	16167,2	14071,3	-15,6%	11921,8	-15,3%
Продукти харчування тис.т						
Ковбасні вироби з м'яса, субпродуктів чи крові	236,6	236,4	253,8	7,3%	*	*
Нерафінована соняшникова олія та її фракції	5836,2	6084,4	4928,7	-15,5%	*	*
Молоко та вершки незгущені без додавання цукру, жирність 1%-6%	474,4	493,4	466,1	-1,7%	*	*
Борошно пшеничне чи житно-пшеничне	1737,6	1549,8	1456,7	-16,2%	*	*
Хліб та хлібобулочні вироби	892,7	794,8	845,1	-5,3%	*	*

* - відповідні данні за 2022 р. відсутні.

Розраховано автором згідно з даними джерел [77]

Ситуація з продукцією тваринництва в 2021 р. не така оптимістична, тут спостерігається різкий спад виробництва м'яса в забійній вазі на -2,2%, молока на -9,8% та яєць на -15,6%. Це може бути пов'язане зі зменшення поголів'я ферм, тенденція до зниження продуктивності тварин, погіршення якості виробленої продукції. Дані наслідки призводять до погіршення якості та зменшенню об'ємів виробництва продукції тваринництва, що ми можемо

спостерігати в таблиці 2.3, і це в свою чергу призводить до зменшення якості спожитої їжі.

Проте в 2022 р. ситуація значно погіршилась, виробництво рослинної та тваринної продукції критично зменшилось порівняно з 2021р. це пов'язано з низкою причин, таких як: військові дії на території України, замінування значної частини територій, руйнування або пошкодження промислових виробництв, їх реорганізація або релокація на більш безпечні території, та інші проблеми.

Рівень самозабезпечення продовольствами можна визначити з наступної формули:

$$C = 1 - \frac{Hc - Ov}{Hc} \quad (3.1)$$

в якій: С – рівень самозабезпечення держави чи регіону;

Нс – норматив споживання певного продукту;

Ов – об'єм виробництва продукту на 1 особу.

Рівень самозабезпеченості України продовольствами за 2019-2022 рр. розраховано в таблиці 2.4 та графічно зображено на рис. 2.4. Данні показники відображають на скільки виробництво певного продукту перевищує його споживання на внутрішньому ринку.

Таблиця 2.4

Динаміка рівня самозабезпеченості України продовольством

Показник	Рік				Відхилення 2021р. від 2019р. ,%
	2019	2020	2021	2022	
Овочі	1,3	1,4	1,4	*	7,6%
Плодові та ягідні	0,9	0,8	0,9	*	0%
М'ясо	1,0	1,1	1,1	*	10%
Молоко	1,2	1,1	1,0	*	-16,6%
Яйця	1,4	1,4	1,3	*	-7,1%

* - відповідні данні за 2022 р. відсутні;

Розраховано автором згідно з даними джерел [76]

Якщо показник самозабезпеченості більше за одиницю, тоді держава чи відповідний регіон можуть самостійно забезпечувати власні потреби в даному продукті.

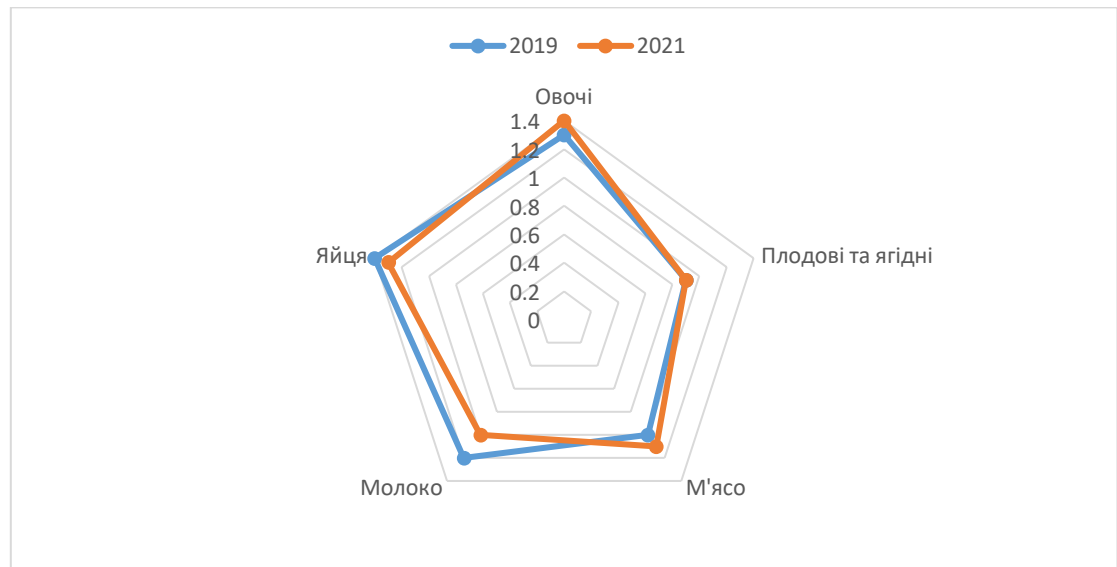

Рисунок 2.4 Динаміка рівня самозабезпеченості України продовольствами 2021 р. порівняно з 2019р.

Побудовано автором згідно таблиці 2.4

Згідно з даними таблиці 2.4, низький рівень самозабезпеченості спостерігається відносно плодових та ягідних культур, тобто для покриття потреб даної категорії продукту необхідно орієнтуватися на імпорт. Стосовно овочів, м'яса, молока та яєць, українські виробники здатні задовольнити мінімальні потреби для споживання даних продуктів.

Для більш глибокого аналізу необхідно дослідити рівень самозабезпеченості м'ясом, молоком та овочами в розрізі кожної області (Додаток А-1 – А-3). Відповідно до розрахованих даних, в 2021 році м'ясом могли самі себе забезпечити 12 областей, молоком – 16 областей, а овочами – 18 областей. Низький рівень самозабезпечення продовольствами спстерігається в Луганській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Одеській та Львівській областях, що негативно впливає на продовольчу безпеку держави. В той самий час найбільш незалежними відносно забезпечення продовольствами були Вінницька, Волинська, Тернопільська, Черкаська, Чернівечька,

Дніпропетровська та Івано-Франківська області, ресурсний потенціал виробництва продовольств в даних регіонах дає змогу задовільнити продовольчі проблеми інших регіонів.

Якісний та збалансований раціон населення є ще одним критерієм забезпечення продовольчої безпеки. Від збалансованості раціону вітамінами, мінералами, правильними білками, жирами та вуглеводами залежить функціонування всього організму.

Норма балансу споживання основних видів продовольств, білків, жирів, вуглеводів та енергії затверджено Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» [41].

Рівень забезпечення потреб дорослої людини в основних продуктах харчування наведено в таблиці 2.5. Згідно даних таблиці 2.5, в 2021 році мінімальні потреби в основних продуктах харчування, нутрієнтах та енергетичній цінності задовільняються, хоча мають тенденцію до зниження, порівняно з 2019 роком. Проте стабільно низьким залишається рівень споживання овочів, баштанних культур, плодів та ягід, що має негативно впливає на збалансованість харчування, так як саме овочі та фрукти є основним джерелом клітковини та правильних вуглеводів, що є джерелом енергії для мозку та тіла, та мають в своєму складі значну кількість вітамінів та мінералів. Також з даних таблиці видно, що серед жирів, білків та вуглеводів, саме жири мають найбільший показник споживання. Це вказує на те, що раціон середньостатистичного українця неповноцінно збалансований, та насичений великою кількістю жирів різного походження.

Провівши регіональний аналіз річного споживання основних продуктів харчування українців (Додатки Б-1 – Б-8), можна дійти висновку, що за період 2019-2021 рр. було незначне збільшення тенденції до споживання овочів +0,7%, плодових та ягідних +0,5%, молока +0,5% та олії +13,3%. В той самий час

відбулося зменшення споживання картоплі на -2,4%, незначне зменшення споживання м'яса -1,1%, яєць на 3,5% та хлібних продуктів на -5,0%.

Таблиця 2.5

Динаміка забезпечення мінімальних потреб людини у основних продуктах харчування, нутрієнтах та енергетичній цінності (розрахунок для 1 дорослої особи)

Показник	Рік				Відхилення 2021р. від 2019р. , %
	2019	2020	2021	2022	
Відношення фактичного та нормативного добового споживання основних видів продуктів харчування					
Хліб та хлібобулочні вироби	1,07	1,06	1,01	*	-5,61%
М'ясо та м'ясні продукти	1,22	1,23	1,21	*	-0,82%
Молоко та молочні продукти	1,22	1,23	1,2	*	-1,64%
Яйця	2,34	2,31	2,26	*	-3,42%
Овочі та баштанні культури	0,82	0,81	0,83	*	1,22%
Плодові та ягідні	0,80	0,77	0,81	*	1,25%
Відношення фактичного та добового споживання нутрієнтів					
Калорійність	1,25	1,24	1,24	*	-0,80%
Білки	1,29	1,29	1,26	*	-2,33%
В тому числі тваринні	1,34	1,34	1,32	*	-1,49%
Жири	1,31	1,32	1,36	*	3,82%
Вуглеводи	1,32	1,32	1,31	*	-0,76%

* - відповідні данні за 2022 р. відсутні;

Розраховано автором згідно з даними джерел [41, 76]

З вищенаведеного матеріалу можна дійти висновку, що більшість проблем продовольчої безпеки України пов'язана зі зменшенням об'ємів продукції сільського господарства (крім зернових, зернобобових та насіння соняшника) та збільшенням вартості виготовленої продукції, через здорожчання складових компонентів та ресурсів. Згідно регіонального аналізу значна частина областей не в змозі самотійно забезпечувати потреби власного населення м'ясом, молоком чи овочами. Загалом дані тенденції потребують більш ширшого дослідження проблеми самозабезпечення регіонів та України в цілому

основними видами продовольств, що безумовно покращить рівень продовольчої безпеки держави.

2.2 Оцінка стану діяльності Головного управління Держпродспоживслужби та виконання програм з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів Миколаївської області.

Головне управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області є частиною Держпродспоживслужби України та підпорядковується її наказам та приписам.

Головне управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області здійснює господарську діяльність в сфері надання послуг згідно чинного законодавства та несе повну відповідальність за здійснену роботу. Робота Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області здійснюється в наступних сферах: Ветеринарної медицини та безпечності харчових продуктів; Дотримання санітарного законодавства; Карантину та захисту рослин; Контролю за якістю зерна та продуктів його переробки; Дотримання законодавства про захист прав споживачів; Державного ринкового нагляду; Метрологічний нагляд; Державного врегулювання цін; Протидії корупції.

На думку Ф. Котлер «зовнішнє середовище будь-якого підприємства складається з 6 взаємопов'язаних частин: демографічних, економічних, природних, науково-технічних, політичних і факторів культурного середовища» [46]. Для аналізу факторів зовнішнього середовища використовують метод PEST-аналізу, що розшифровується, як сукупність політичних (P), економічних (E), соціальних (S) і технологічних (T) факторів зовнішнього середовища. Аналіз зовнішнього середовища Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області, описані в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

**PEST - аналіз зовнішнього середовища діяльності Головного управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області**

Фактор впливу	Характер впливу	Можливості покращення
Політичні		
Ринкове врегулювання економіки	Розширені можливості сфери господарської діяльності	Створення нових напрямків діяльності підприємства
Велика кількість районних угруповань, що підпорядковуються Головному управлінню	Покращення системи контролю на території всієї області	Розширення можливостей територіальних перевірок
Державна підготовка висококваліфікованих кадрів	Залучення держави до підготовки висококваліфікованого кадрового складу	Бюджетне навчання для молодих талановитих абітурієнтів
Розвиток законодавства з питань, що регулюються Держпродспоживслужбою	Врегулювання роботи всіх підприємств в галузі	Створення нових або покращення існуючих законів та нормативів, на основі яких працює Держпродспоживслужба
Економічні		
Дефіцит державного бюджету	Зменшення дотацій від держави	Створення програм, що сприяють наданню дотацій
Соціальні		
Міграція населення	Зниження кількості висококваліфікованих кадрів на місцевому ринку праці	Стимулювання кадрів преміями та надбавками
	Зниження кількості споживачів послуг	Надання пільг
Зростання вимог до наданих послуг	Зростання витрат на інноваційні та інвестиційні процеси	Розвиток інновацій та нових послуг
Технологічні		
Науково-технічний прогрес	Підвищення конкурентоспроможності за рахунок нових технологій	Оновлення потужностей підприємства
Розробка і запровадження нових технологій	Покращення наданих послуг	Інвестування в розвиток нових технологій

Побудовано автором

Результатом PEST-аналізу є вибір основних чинників зовнішнього макросередовища, які створюватимуть можливості і погрози для реалізації проєкту. Аналізуючи таблицю 2.6, можна зробити висновок, що найбільш впливовими факторами зовнішнього середовища підприємства є: зміна законодавства, яка дозволяє скористатися сприятливими можливостями для

завоювання ніш на ринку, розширення сфери діяльності є можливістю укріпити позиції на ринку; економічна нестабільність в країні є загрозою для Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області.

Управління трудовими ресурсами є важливою частиною менеджменту будь-якої організації. Структура трудових ресурсів Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області представлена на таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Структура Головного управління Держпродспоживслужби в
Миколаївській області в 2022 р.

Назва структурного підрозділу	Кількість штатних одиниць
Керівництво	3
Управління безпечності харових продуктів та ветеринарної медицини	13
Управління фітосанітарної безпеки	46
Управління державного нагляду за дотриманням санітарного законодавства	15
Управління захисту прав споживачів та контролю за цінами	13
Управління економіки, бухгалтерського обліку та звітності	14
Управління організаційно-господарського забезпечення	18
Відділ роботи з персоналом	7
Відділ правового забезпечення	5
Сектор внутрішнього аудиту	2
Сектор з питань запобігання та виявлення корупції	2
Сектор з підтримки користувачів та інженерної інфраструктури	2
Разом	140

Побудовано автором згідно джерел [20]

Управління трудовими ресурсами має вплив на кадрову політику, методи управління персоналом соціальний розвиток робітників та потенціал працездатності підприємства. Згідно даних таблиці 2.7, в 2022 р. в Головному управлінні Держпродспоживслужби в Миколаївській області налічувалось 140 працівників. 33% з них працюють в Управлінні фітосанітарної безпеки, інші працівники більш-менш рівномірно розсосередженні по іншим управлінням та відділам.

Рівень забезпеченості ресурсами показано в таблиці 2.8., а основні показники ефективності використання виробничих та трудових ресурсів

Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області показані в таблиці 2.9, які побудовані на підставі річних загальних та фінансових звітів за 2020-2022рр.

Таблиця 2.8

Рівень забезпеченості ресурсами Головного управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2022 р. до 2020 р., %
Авансований капітал*, тис.грн.	111904	173594	147373	13,2
Власний капітал**, тис.грн.	107377	160718	136406	12,7
Оборотних активів, тис. грн.	86593	97830	82019	-9,5
Необоротних активів, тис.грн.,	25310	75763	65353	25,8
Нематеріальних активів, тис.грн.	17595	50545	44468	25,2
Середньооблікова чисельність працівників, осіб	148	152	140	-9,4

Побудовано та розраховано автором згідно звітних документів підприємства

З даних таблиці 2.8 видно, що підприємство в 2021 році збільшило свій власний капітал, з 107377 тис. грн в 2020 році до 160718 тис.грн в 2021 році. Та 136406 в 2022 році. Збільшення частки власного капіталу свідчить про зростання рівня фінансової незалежності підприємства і підвищення його резервного позикового потенціалу.

Як видно з таблиці 2.8, в 2021р. спостерігається найменший показник коефіцієнту оборотності, що призвело до зростання потреби в фінансових ресурсах та збільшенню фінансових витрат компанії. Виходячи з цього також спостерігається зменшення одержаного чистого доходу на 1грн. авансованого капіталу на 30% в 2022 р. порівняно з 2020р.

Таблиця 2.9

Ефективність використання ресурсів Головного управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області

Показники	2020р.	2021р.	2022р.	2022р. до 2020р., %
Ефективність використання виробничого капіталу				

Оборотних засобів:	1,41	1,05	1,43	1,01
Коефіцієнт оборотності				
Коефіцієнт закріплення	0,71	0,95	0,69	-0,97
Тривалість обороту, днів	259,57	347,62	255,24	-0,98
Виробничого капіталу в цілому	-	-	-	-
Норма прибутку, %				
Одержано чистого доходу на 1 грн. авансованого капіталу, грн.	1,14	0,59	0,79	-30
Ефективність використання праці персоналу (продуктивність праці)				
Одержано з розрахунку на 1 середньорічного працівника, тис. грн.- чистого доходу	2105,69	1980,48	2096,69	-1,00
- валового прибутку, тис. грн	1185,53	425,85	631,33	-0,53
прибутку від операційної діяльності	-	-	-	-
- чистого прибутку	-	-	-	-

Побудовано та розраховано автором згідно звітних документів підприємства

Також в 2021 році спостерігається збільшення частки оборотних активів підприємства на 11% в 2021р. порівняно з 2020р. , що свідчить про досить мобільну структуру активів та сприяє прискоренню оборотності коштів підприємства. Зворотню ситуацію ми бачимо в 2022 р., коли оборотні активи зменшились на 9% порівняно з 2020р. Тенденція скорочення частки грошових коштів у складі оборотних активів може свідчити про виникнення фінансових труднощів на підприємстві.

Відповідно до даних таблиці 2.9, в 2021р. спостерігається найменший показник коефіцієнту оборотності, що призвело до зростання потреби в фінансових ресурсах та збільшенню фінансових витрат компанії. Виходячи з цього також спостерігається зменшення одержаного чистого доходу на 1грн. авансованого капіталу на 30% в 2022 р. порівняно з 2020р.

Щодо ефективності використання праці персоналу, то найнижчі показники також знаходились в 2021 році. За аналізований період в 2021 р. спостерігалось незначне зниження показників отриманого чистого доходу з розрахунку на 1 середньорічного працівника на 5% та в 2022 р. на 1%, порівняно з показниками 2020р.

Графічно ефективність використання виробничого капіталу Держпродспоживслужби в Миколаївській області зображено на рис 2.5.

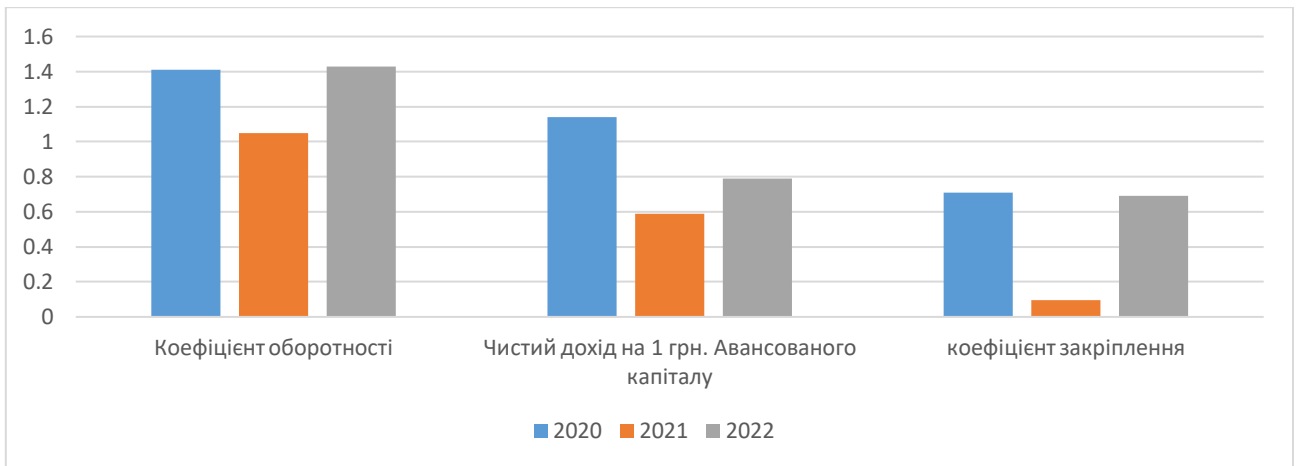

Рис. 2.5. Динаміка змін основних показників ефективності використання виробничого капіталу в розрізі 2020-2022рр.

Даний рисунок графічно підтверджує динаміку зниження основних показників виробничого капіталу в 2021р.

Аналіз структури майна Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області та джерел його утворення має важливе значення для забезпечення стійкого фінансового стану даного підприємства. Тому в Головному управлінні Держпродспоживслужби в Миколаївській області необхідно систематично оцінювати доцільність вкладання фінансових активів у активи, аналізувати в динаміці склад майна і джерела його утворення, виявляти причини змін у структурі майна та джерелах його формування, а також визначати на цій основі резерви підвищення ефективності використання майна.

Ефективність діяльності Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області є головною умовою стійкості його позицій на ринку та конкурентоспроможності та результативності виробничої, фінансової, збутової, інвестиційної інших видів діяльності, що відображається у досягнутих фінансових результатах. Фінансові результати Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області є низкою показників, за допомогою яких можна оцінити рівень ефективності даного суб'єкта господарювання. (табл.2.10).

Загалом по Головному управлінню Держпродспоживслужби в Миколаївській області спостерігається позитивна динаміка росту фінансових результатів в 2020 р. та 2022 р. , негативна динаміка була в 2021 р.

Таблиця 2.10

**Діагностика фінансових результатів діяльності Головного управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області**

Показники	2020-й рік	2021-й рік	Δ,21р. до 20р. %	2022-й рік	Δ,22р. до 21р. %
Чистий дохід від реалізації послуг (робіт, послуг), тис. грн.	122130	102984	-18,6	117415	12,3
Валовий прибуток (збиток), тис. грн.	68761	22144	-67,8	35355	37,4
Витрати за обмінними та необмінними операціями, тис.грн	86306	121032	28,7	115424	-4,8
Профіцит/ дефіцит тис. грн. за звітний період	35824	-18047	-150,3	1990	111,2

Побудовано та розраховано автором згідно звітних документів підприємства

Згідно результатів діагностики фінансових результатів діяльності Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області можна дійти висновку, що зміна фінансового стану підприємства у 2021 р. порівняно до 2020 р. була зумовлена зменшенням частки доходу від реалізації послуг на 18,6%, та збільшенням витрат за обмінними та необмінними операціями на 28,7%. Протилежна ситуація спостерігалась в 2020 р. порівняно до 2021р. частка доходу від реалізації послуг збільшилась на 12,3%, в той час як витрати за обмінними та необмінними операціями зменшились майже на 5%.

В процесі аналізу ефективності використання майна Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області доцільно використовувати ряд показників, що характеризують рентабельність роботи підприємства як комплексний показник, який характеризує його прибутковість (табл.2.11).

За допомогою показників рентабельності можна визначити на скільки ефективно та продуктивно Головне управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області використовує власні ресурси.

Таблиця 2.11

Аналіз рентабельності діяльності Головного управління
Держпродспоживслужби в Миколаївській області

Показники	2020-й рік	2021-й рік	2022-й рік	Δ, 2021р. до 2020р. ±	Δ, 2022р. до 2021р. ±
Рентабельність (збитковість) надання послуг, %	52,09	-81,49	5,62	-133,58	+87,11
Рентабельність (збитковість) продажу послуг, %	29,33	-17,52	1,69	-46,85	+19,21
Рентабельність (збитковість) необоротних активів, %	141,5	-23,82	3,04	-165,32	+26,86
Рентабельність (збитковість) оборотних активів, %	41,37	-18,44	2,42	-59,81	+20,86
Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %	33,38	-11,22	1,45	-44,6	+12,67
Рентабельність (збитковість) позикового капіталу, %	791,51	-140,16	18,14	-931,67	+158,3
Рентабельність (збитковість) капіталупідприємства, %	32,01	-10,39	1,35	-42,4	+11,74

Побудовано та розраховано автором згідно звітних документів підприємства

Згідно результатів таблиці 2.11 видно, що рентабельність роботи підприємства в 2021р. мала від'ємне значення, що свідчить про від'ємний прибуток або збиток, що одержаний з кожної гривні коштів вкладених у підприємство. В 2021 році спостерігається зниження по основним показникам рентабельності на даному підприємстві. Деякі показники мають негативну динаміку в порівнянні з 2020 роком. До прикладу на 46% зменшилась рентабельність продажу послуг, та на 165% знизилась рентабельність необоротних активів. Це може бути пов'язано з застоєм продукції на складах та зниженням попиту на товари серед споживачів

Проте в 2022р. показники рентабельності значно зросли порівняно з 2021р. До прикладу показник рентабельності надання послуг збільшився на 87%, рентабельність оборотних та необоротних активів зросла на 26% та 20% відповідно

Рентабельність власного капіталу в 2022 році зросла на 12% це показує рівень прибутковості власного капіталу, вкладеного в підприємство.

Для захисту прав споживачів Кабінетом Міністрів України затверджено «План заходів для здійснення державної політики в сфері захисту прав споживачів до 2020 року». Даний «План заходів» реалізувався в наступних напрямках: освіта населення щодо питань захисту споживачів, інформаційне забезпечення та постійне інформування споживачів про механізми захисту їх прав.

Протягом 2019-2020 рр. року інспекторами відділу безпечності харчових продуктів Головного управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області було розглянуто звернення споживачів, основні результати який наведені в таблиці 2.12

Таблиця 2.12

Інформація щодо розгляду звернень про захист прав споживачів

Показники	2019 р.	2020 р.
Загальна кількість звернень до Держпродспоживслужби	409	432
Не потребували проведення позапланових перевірок	349	327
Не підтверджено порушення законодавства	7	40
Підтверджено порушення законодавства	49	44
За результатом який права споживачів захищено	49	44
За результатом який права споживачів порушено	0	0
Неможливо здійснити перевірку за вказаною адресою	0	14
Неможливо здійснити перевірку через неправильно вказану назву сільського господарства	0	7

Побудовано автором відповідно до джерел [65].

Згідно даних таблиці 2.12 протягом 2019-2020 рр. 3 підтверджених актів порушення законодавства був 100% результат захисту прав споживачів, і 0% результат, коли права споживачів не змогли захистити, кількість звернень,

щодо порушення прав споживачів в 2020 р. зросла на 5.3 % порівняно з 2019 р. При цьому в 2020р. лише 24% від загальної кількості звернень потребували проведення позапланових перевірок на суб'єктах господарювання, і лише в 10% від загальної кількості звернень було зафіксовано порушення законодавства, проте вони були врегульовані на користь споживачів.

В межах виконання плану заходів державного врегулювання захисту прав споживачів, Головним управлінням Держпродспоживслужби в Миколаївській області було здійснено наступні дії [65]:

- Здійснено роботу з речниками громадських об'єднань споживачів та господарських суб'єктів. Робота була проведена у формі семінарів, на яких були обговорені питання дотримання законів, що захищають права споживачів. Загалом впродовж 2020 р. було проведено 27 семінарів, 3 круглі столи, 1 публічний виступ на телебаченні та 4 на радіо, та 10 друкувань в місцевих газетах: «Рідне Прибужжя», «Вечірній Миколаїв», «Центральний ринок» та інші.
- Проводилося обговорення питань захисту споживачів з районними адміністративними центрами. Наприклад в 2020 р. в м. Первомайськ було проведено 4 засідання та вирішено 3 конфлікти між споживачами та господарськими суб'єктами, що реалізували товари чи надавали послуги.
- Створення соціально-економічних програм культурного розвитку районів та міст області. до прикладу в м. Вознесенськ пріоритетними завданнями на 2019-2022рр. стали завдання «Розвитку торгівлі та сфери надання послуг» та започаткування заходу «контроль за дотриманням законів, що регулюють захист прав споживачів». В м. Южноукраїнськ засіданням міської ради було схвалено заходи захисту споживачів протягом 2018-2022 рр.
- На офіційних веб-сайтах обласних та районних адміністрацій створенно окремі розділи, для ознайомлення з інформацією, що стосується захисту прав споживачів: Миколаївська міська рада: <https://mkrada.gov.ua> – розділ

«Права споживача»; Первомайська міська територіальна громада <http://pervomaisk.mk.ua> – розділ «Куточок споживача»; Южноукраїнська міська рада: <http://yu.mk.ua> – розділ «На допомогу споживачу»;

- Розповсюдження інформаційних друкованих матеріалів для населення, в яких описано пам'ятки для користувачів інтернет-магазинів, перелік дій у випадку порушення прав споживачів, пам'ятка для туристів та інші.

Загалом за період 2019-2020рр. ситуація відповідно захисту прав споживачів Миколаївської області мала позитивну тенденцію. Проте з початку повномасштабного військового вторгнення на початку 2022 р. Миколаївська область вважається зоною бойових дій, відповідно державні реєстри закриті, і оновленої інформації на період 2021-2022 рр. у вільному доступі немає. Проте, на нашу думку, ситуація могла погіршитись за цей період, так як можливість проведення повноцінних перевірок була мінімальна та з 24 лютого 2022 р. в Україні було започатковано мораторій на будь-які перевірки бізнесу та підприємств.

2.3 Виклики продовольчої безпеки України та способи їх державного врегулювання.

В наш час питанню національної безпеки держави приділяється велика увага, так як від цього залежить не тільки існування держави в цілому, а й розвиток її всіх складових, економіки, суспільства, культури, промисловості та інше. На нашу думку особливе місце в складовій національної безпеки займає саме продовольча безпека, так як вона надає можливість забезпечувати якісними та відповідними продовольствами кожного члена населення. Проте останнім часом питання продовольчої безпеки держави піддається великим

ризикам, таким як масштабна пандемія та військове вторгнення, що ставить під загрозу підтримання відповідного рівня продовольчої безпеки в цілому.

Безумовно пандемія Covid-19 стала великим випробуванням для продовольчої безпеки України, що неодмінно потребувало певної зміни державної та правової системи. Нажаль, через недосконале врегулювання проблем пов'язаних з пандемією, всі складові національної безпеки зазнали шкоди, в тому числі і продовольча безпека. Довготривала пандемія спричинила низку проблем, основні з яких зображені на рис. 2.6.

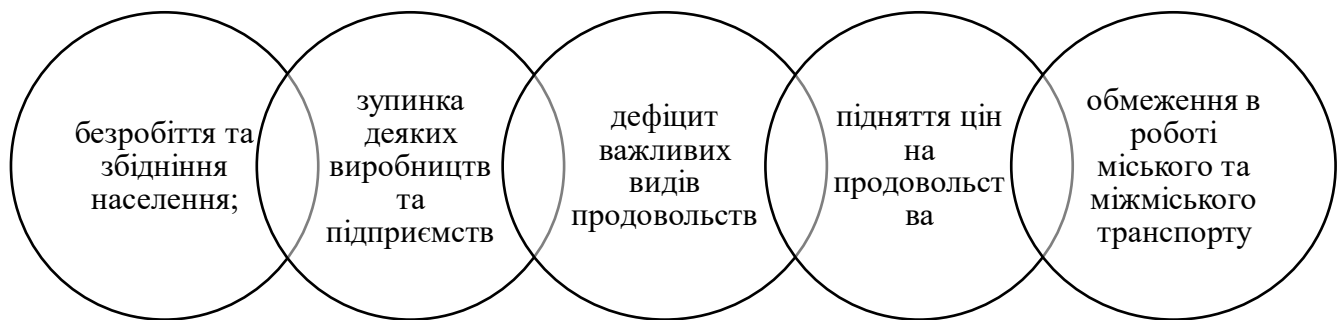

Рисунок 2.6. Виклики продовольчої безпеки України в контексті пандемії Covid- 19
Побудовано автором

Основою вирішення даних викликів стала модернізація правової системи, та внесення змін до нормативно правової бази, що регулює всі сфери безпеки та повноцінного життя населення.

Кабінетом Міністрів України від 27.05.2020. р. було затверджено «Державну програму стимулювання економіки, для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами, щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби Covid-19 на 2020-2022 роки» [25], відповідно до даної програми передбачено наступне:

- забезпечення фінансовими резервами виробників продовольств, за для оновлення виробництв, за рахунок державних кредитів та пільг;
- створення системи безперервної реалізації продуктів аграрного сектору, за рахунок поліпшення каналів розподілу продовольств, та державна допомога для виходу на експортні ринки;

- розвиток відкритих земельних стосунків.

Також важливим кроком для вирішення проблем пов'язаних з пандемією Covid-19 стало укладання міжнародних договорів з іншими державами та міжнародними організаціями, для відкриття кордонів виробникам сільськогосподарської продукції, так як це є важливим елементом їх розвитку та торгівлі. Саме тому в квітні 2020 року Україна та всі члени світової організації торгівлі – СОТ, підписали спільну заяву, щодо відкриття кордонів для реалізації харчової та сільськогосподарської продукції під час пандемії Covid-19. Підписання даної заяви мало вплив на продовольчу безпеку не тільки України а й всього світу, та включає наступні положення [73]:

- при реалізації продукції сільського господарства, робити акцент на експортні товари, щоб уникнути зривів у торгівлі на міжнародному ринку;
- система прозорості ланцюгів реалізації продукції за для попередження дефіцитів продовольств;
- експорт аграрної продукції без обмежень та зникнення безпричинних прешкод для виробництва та реалізації сільськогосподарської та аграрної продукції;

Дані положення мають позитивні наслідки для продовольчої безпеки в боротьбі з пандемією Covid-19, як для всього світу так і для України. Позитивна динаміка виконання даних положень можлива тільки за умови виконання всіх країн даних зобов'язань за для допомоги одне одному. Тому для співробітництва на міжнародному ринку, Україна має систематизувати та врегулювати законодавчу основу, що стосується продовольчої безпеки, харчової, аграрної та сільськогосподарської промисловості шляхом підтримки відчизняних виробників, суб'єктів агропромислових комплексів, запровадження прозорого ринку землі та низки реформ, що стосуються оподаткування та кредитуванню аграрної та сільськогосподарської сфер.

Поступово відновлюючись після пандемії Covid-19, Україна після 24 лютого 2022 року зіштовкнулась з новим кризовим періодом, який пов'язаний з воєнними діями на території держави. Основні виклики для продовольчої безпеки України в контексті воєнних дій описані на рис.2.7.

Рисунок 2.7 Виклики продовольчої безпеки України в контексті воєнних дій.

Побудовано автором на основі джерел [15, 38, 25]

Окрім основних викликів, які спіткали економічну та продовольчу безпеку України в 2022 році (рис 2.7), значний вплив на продовольчу безпеку мало: нестабільна політична ситуація в країні; зниження рівня доходів населення, значне підвищення цін на більшість споживчих товарів та послуг, що призвело майже до унеможливлення економічної доступності продовольств для значної частини населення; збідніння ресурсів агропромислових комплексів; зменшення інвестицій в сільськогосподарську сферу; значна шкода довкіллю за рахунок воєнних дій, за підрахунками Держекоінспекції України довкіллю

нанесено шкоди більш ніж на 204 млрд. грн. [43]; скорочення кількості працездатного населення, близько 20 млн осіб були змушені покинути своє місце проживання, з них близько 7 млн осіб виїхали за кордон(в тому числі 1.5 млн примусово вивезені на територію РФ) [24].

Наведені вище проблеми стали серйозною перешкодою для продовольчої безпеки країни, тому дуже важливо знайти шляхи їх вирішення на державному рівні.

Основною базою отримання більшості продуктів харчування є аграрний сектор та сільське господарство, які в свою чергу мають тісний взаємозв'язок із земельним фондом України, в тому числі землі під сільськогосподарські потреби, що є основою задоволення потреб продовольчої безпеки. Продуктивна експлуатація даних земель допоможе задовольнити не тільки власні продовольчі потреби, а й зайняти переважаючі позиції на світовому аграрному та продовольчому ринках. Тому правове регулювання земельної та аграрної сфери є одним із гарантів продовольчої безпеки [10].

З початку введення воєнного стану в Україні було ухвалено ряд законопроектів, основною метою яких була стабілізація продовольчої безпеки в державі. Основним з них був Закон України № 2145, прийнятий 24 березня 2022 року, «Про внесення змін до законодавчих актів України, для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», та низка постанов та наказів, до яких відносяться: Наказ Мінагрополітики від 11 квітня 2022 «Про затвердження форми книги реєстрації землеволодінь та замлекористувань в умовах воєнного стану», Наказ Міндовкілля «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та збройної агресії та бойових дій» ухваленого 4 квітня 2022, та інші [50].

Проте під час такого кризового управління в умовах воєнного стану необхідно розуміти та обґрунтувати імовірність ризиків:

- відповідно до Закону №2145 договір оренди на земельні ділянки, будь яких форм власності, для ведення сільського господарства встановлюється в електронній формі, без необхідності проведення торгів. В свій час земельні торги були гарантією прозорості дій пов'язаних з земельними ділянками, тому припинення даної процедури може призвести до недобросовісного поводження з земельними ділянками. Також проблематичним є введення електронної форми договорів в той час коли Державні реєстри закриті, та доступ до загальної інформації обмежена. Ми вважаємо, що дані ризики можуть призвести до зловживань під час укладання договорів оренди;

- неприсвоєння кадастрового номеру землям, що передаються для сільськогосподарських цілей, може призвести до нецільового використання земельних ділянок, особливо це стосується земель, що зовсім не призначені для використання в сільському господарстві;

- нераціональним є використання спрощених правил, щодо управління земельними ділянками, на всій території України. Території, що не зазнали прямого воєнного впливу не потребують пом'якшених процедур так, як території де велись активні бойові дії та ті, що були в окупації;

Підсумовуючи вищенадану інформацію, на нашу думку, необхідно здійснити наступні заходи для державного регулювання продовольчої безпеки,

рис. 2.8

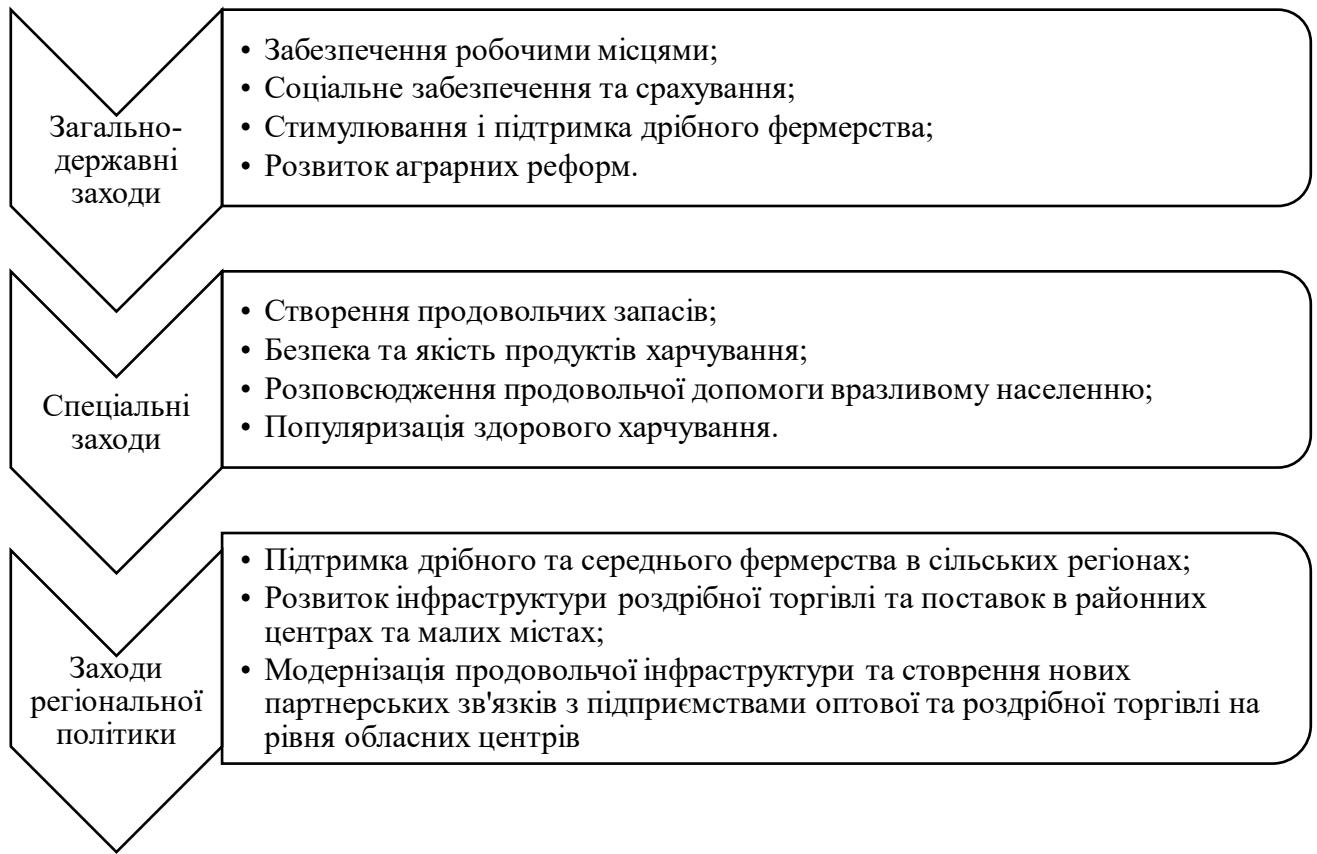

Рисунок 2.8. Основні заходи державного врегулювання продовольчої безпеки

Побудовано автором на основі джерел [6]

Наведені заходи державного врегулювання продовольчої безпеки призведуть до позитивного результату, лише працюючи в комплексі. Покращення механізмів державного управління продовольчою безпекою повинно створюватись шляхом децентралізації прав і бюджету на користь територіальної місцевої влади, залучення коштів у розвиток сільської місцевості, розвиток аграрної та продовольчої політики та підтримка життєзабезпеченості незахищеного населення в довгостроковій перспективі в рамках покращення продовольчої безпеки держави.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

3.1. Обґрунтування пріоритетних напрямків державного регулювання продовольчої безпеки України.

Продовольча безпека є одним з основних елементів повноцінного функціонування та розвитку будь-якої держави. Основою державного врегулювання економічної та продовольчої безпеки є забезпечення стабільного функціонування державного ладу, як в середині країни та і на міжнародній арені. Розвиток продовольчої безпеки тісно пов'язаний з економічною, політичною та соціальною системою країни. Покращення таких критеріїв, як якість, безпека та доступність продовольств є пріоритетними завданнями державної політики в даній сфері. На сьогодні в Україні існує низка загроз для продовольчої безпеки, одна з них пов'язана з фізичною та економічною доступністю продовольств для населення. Пандемія Covid-19 та воєнні дії на території нашої держави однозначно завдали великого негативного впливу на стан продовольчої безпеки. Саме тому забезпечення населення продовольствами повинно відбуватися за будь-яких умов та обставин, для того, щоб зменшити можливість дестабілізації ситуації в суспільстві.

Для того, щоб більш детально проаналізувати питання пріоритетних напрямків врегулювання продовольчої безпеки, ми обрали метод SWOT-аналізу, що дозволить розглянути слабкі та сильні сторони даного питання, та ризики і можливості їх реалізації. Проведений нами SWOT-аналіз основних пріоритетних напрямків державного регулювання продовольчої безпеки в Україні показав наступні результати (табл. 3.1)

Таблиця 3.1.

SWOT-аналіз основних пріоритетних напрямків державного регулювання
продовольчої безпеки в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони	Можливості	Ризики
1. Допомога домогосподарствам, що зазнали впливу від військової агресії			
Відродження продовольчої безпеки територій	Недоліки державного контролю за гуманітарною допомогою	Задоволення потреб населення в продовольчих та матеріальних потребах	Обстріли територій, нещасні випадки серед населення
2. Допомога аграрному сектору постраждалих регіонів, та тих, що знаходяться поблизу лінії фронту			
Створення умов для відновлення аграрної сфери регіонів	Завдані збитки та втрати серед фермерів та підприємців	Допомога у вигляді насіння, інфраструктури, ланцюгів реалізації	Замінування значної частини територій
3. Забезпечення фізичної та економічної доступності продовольств та послуг.			
Забезпечення доступними та якісними товарами	Ріст цін, логістичні проблеми	Соціальний захист населення	Зриви постачання продовольствами на окупованих територіях
4. Біологічна безпека країни			
Покращення екологічної ситуації та мінімізація захворювань	Недоліки системи державного контролю	Безвідходне виробництво та покращення біологічного контролю	Неконтрольовані спалахи хвороб та виробництво ГМО
5. Розбудова інфраструктури та започаткування іновацій, що можуть бути залучені в продовольчих цілях.			
Розбудова інфраструктури держави	Низький рівень умов праці та логістики окремих регіонів	Оптимізація обміну продовольствами відповідно до реальних умов	Відсутність економічного та фінансового розвитку віддалених сіл та містечок
6. Популяризування здорового харчування.			
Здорове та якісне харчування	Висока конкуренція між «фаст-фудами» та «здоровим харчуванням»	Оптимізація цін на органічні продукти та ознайомлення з основами правильного харчування	Низька обізнаність про основи здорового харчування

Побудовано автором відповідно до джерел [61]

Розглянемо детальніше кожен пріоритетний напрямок державного регулювання продовольчої безпеки в Україні:

1. Допомога для домогосподарств, що знаходяться поблизу фронтової лінії, та в регіонах, що зазнали колосального впливу від військових дій.

За допомогою реалізації даного пріоритетного напрямку можливо поступово відновити стан продовольчої безпеки та територіях, що постраждали чи тривалий час страждають від військової агресії. Це можна здійснити за рахунок задоволення потреб місцевого населення в продовольствах, кормах для тварин, насінні для власного вирощування продуктів; надання грошової допомоги для осіб, що вимушено покинули власні домівки та/або зазнали шкоди здоров'ю чи майну. Проте повноцінному функціонуванню даного напрямку заважають деякі проблеми та ризики. Останнім часом спостерігається значна кількість розкрадання та перепродажу гуманітарної допомоги, і з боку держави не достатньо контролюється дане питання. Також перепонає для реалізації даного напрямку являються постійні обстріли, окупація та бойові дії, що практично унеможлиблює доставку та видачу гуманітарної допомоги, так як це вимагає скупчення великої маси народу, що може призвести до нещасних випадків, як серед місцевого населення, так і серед членів гуманітарної місії.

2. Допомога аграрному сектору в регіонах, що знаходяться поблизу фронту та постраждали від військової агресії.

Реалізація даного напрямку допоможе: відновити продовольчі ланцюги; покращити критично значущі елементи аграрного сектору; пришвидшити розмінування посівних територій, створити резерви сільськогосподарської та аграрної продукції. Це можна здійснити за рахунок: надання допомоги фермерам та аграріям у вигляді насіння зернових та олійних культур; надання мобільних зерносховищ, пошук альтернативних шляхів експорту сільськогосподарської та аграрної продукції; відновлення системи перевірки та серифікації продукції аграрного та сільськогосподарського сектору, допомоги в кредитуванні для аграріїв. Проблемою для реалізації даного напрямку можуть стати значні збитки та втрати у фермерських господарствах, що були в окупації чи знаходяться поблизу лінії фронту та замінування значної частини посівних

площ та доріг регіонального та місцевого значення, що може зашкодити повноцінному обміну продовольствами.

3. Забезпечення фізичної та економічної доступності продовольств та послуг.

За допомогою державної підтримки даного напрямку можливо вирішити наступні проблеми:

- Забезпечення соціального захисту для вразливих груп населення: пенсіонери, багатодітні сім'ї, інваліди. Більшість населення даної категорії не мають фізичної або економічної можливості повноцінно отримувати продовольства та послуги певної необхідності. Підвищення цін на товари та послуги мають прямий вплив на збільшення витрат серед населення. в табл. 3.2 показано сукупні витрати домогосподарств за 2020-2021 рр.

- Вдосконалення системи міжрегіонального обміну продовольствами. Проаналізувавши данні Додатку А-1 – А-3, можна дійти висновку, що самозабезпечення продовольствами окремих областей України не рівномірне, тому за рахунок даного напрямку можна стабілізувати продовольчу безпеку в країні;

- Оптимізація логістичних маршрутів в регіонах де підвищені ризики військових дій. Даний напрямок потребує пошуку оптимальних логістичних маршрутів, що допоможуть мінімізувати ризики втрат серед населення та покращити умови доступності продовольств;

- Розиток локального виробництва. Даний напрямок допоможе покращити ситуацію з доступністю продовольств та самозабезпеченням регіонів, створити нові робочі місця для населення;

Таблиця 3.2

Сукупні витрати домогосподарств за 2020-2021 рр.

Витрати	У середньому на	У % до	У % до
---------	-----------------	--------	--------

	домогосподарств, грн./місяць		споживчих витрат		грошових витрат	
	2020	2021	2020	2021	2020	2021
Продукти харчування та безалкогольні напої	3932,90	4456,10	49,2	46,8	44,3	42,3
Житлово-комунальні послуги	1352,85	1692,68	16,9	17,8	15,2	16,0
Охорона здоров'я	399,08	514,18	5,0	5,4	4,5	4,9
Транспорт	363,2	490,21	4,5	5,2	4,1	4,6
Відпочинок та культура	143,71	184,36	1,8	1,9	1,6	1,7
Споживчі витрати	8005,63	9509,28	-	-	90,1	90,1
Неспоживчі витрати	878,18	1048,94	-	-	9,9	9,9
Всього грошових витрат	8883,81	10558,22	-	-	-	-
Мінімальна заробітна плата	5000	6500	-	-	-	-

Побудовано автором на основі джерел [28,39, 83]

Враховуючи данні наведені в таблиці 3.2, можна зробити висновок, що в 2020 році середні грошові витрати на 44% перевищували мінімальну заробітну плату, а в 2021 році цей показник був на межі 40%. Це означає, що значна частина населення, що має низький рівень доходів, були не в змозі повноцінно отримувати продовольства та послуги першої необхідності. Тому одним з основних пріоритетних напрямків зміцнення продовольчої безпеки є саме забезпечення фізичної та економічної доступності продовольств та послуг для всіх громадян нашої країни.

Проблемами при реалізації даного напрямку можуть стати: недостатньо розвинені логістичні ланцюги доставки продовольств у дуже віддалених поселеннях; стрімкий міжсезонний ріст цін на основні види продовольств; низька купівельна спроможність частини населення маленьких сіл та містечок; погіршення забезпечення продовольствами та послугами населення що перебувають в окупації, чи проживає на території, що знаходиться поблизу лінії фронту.

4. Гарантування біологічної безпеки країни.

Реалізація даної програми має на меті створити умови для : забезпечення виробництва якісної та здорової продукції; зменшення спалахів хвороб, як серед населення так і в сільськогосподарській сфері; зменшення відходів агропромислових комплексів, шляхом створення безвідходного виробництва різносортних продуктів; розробка системи безпечної утилізації біологічних, харчових та тваринних відходів; систематичне здійснення протиепізоотичних заходів задля зменшення випадків масових хвороб тварин; посилений державний контроль в сфері створення генетично модифікованих продуктів, та використання протимікробних препаратів в тваринництві та рослинництві;

Проблемами для реалізації даної програми можуть стати наступні: прогалини в системі державного регулювання біологічної безпеки України; неконтрольовані спалахи хвороб в тваринництві, рослинництві та серед людей; підпільне виробництво продукції, що містить генетично модифіковані продукти.

5. Розбудова інфраструктури та започаткування іновацій, що можуть бути залучені в продовольчих цілях.

За допомогою реалізації даного пріоритетного напрямку можливо створити умови для : розбудови сіл та невеликих містечок, що займаються виробництвом продовольств або залучені до логістичних маршрутів зберігання та обміну продовольствами; створення мережі гуртової та роздрібної торгівлі сільськогосподарської продукції в безпосередній близькості до місця її виробництва за доступними цінами; розширення можливостей та меж електронної торгівлі; державної підтримки іноваційних досліджень та поширення досвіду, що може підвищити продуктивність виробництва продукції сільськогосподарської та аграрної продукції.

Завадити реалізації даного напрямку може : жахливий стан дорожнього покриття на деяких логістичних маршрутах; недостатній державний контроль за сплатою податків від дрібних торговців на стихійних ринках; низький рівень

кваліфікованих трудових ресурсів в сільській місцевості; відсутність економічного розвитку віддалених сіл та містечок; небезпечність дорожнього руху, що пов'язана з проїздом великогабаритного транспорту по дорогам з жахливим покриттям; низьке надходження коштів до державного бюджету через приховання від сплати податків частини дрібних торговців.

6. Популяризування здорового харчування.

Реалізація даної програми має на меті створити умови для: поширення ідеї здорового та якісного харчування для всього населення; покращення якості життя та здоров'я нації через відмову від швидкого харчування та нездорових продуктів; створення навчальних дисциплін, що пояснюють основи збалансованого, здорового та якісного харчування, популяризація здорового харчування в засобах масової інформації, збільшення виробництва продуктів зі зменшеним вмістом трансжирів, ароматизаторів, підсилювачів смаку, цукрів та інших шкідливих речовин та їх спеціальне маркування;

Завадити реалізації даної програми може: висока ціна на органічні продукти; низька обізнаність серед населення про основи здорового харчування; низька ціна на продукти швидкого харчування порівняно з органічними; низькі темпи зростання попиту на здорове харчування; міжсезонний стрибок цін на сировину.

Одним із основних завдань державного контролю є своєчасний моніторинг стану продовольчої системи як держави в цілому так і її окремих регіонів. Для цього необхідно створити постійно діючу систему моніторингу, що включає в себе збір, обробку, розсорткування інформації наданої про якість продовольств, виробничі процеси, рівень резервів продовольств та інші. Також важливим елементом є комунікація з виробниками продовольств, та всебічна державна підтримка галузей та сільського господарства з реалізацією продуктів. Надійний шлях вирішення більшості продовольчих проблем це збільшення виробництва харчових продуктів, який реалізується двома методами:

екстенсивний – збільшення площ земельних угід, що використовуються під пасовища, орні землі та інші; та інтенсивний – збільшення продуктивності уже існуючих земель. В країнах, що розвиваються останній метод тісно пов'язаний з біотехнологією, меліорацією, виведенням нових високоврожайних сортів та модернізацією вже існуючих. Наразі застосування екстенсивного методу не є перспективним, тому використання сучасного науково-технічного прогресу є першоосновою для ведення сільського господарства та агропромислових комплексів [78, с 119]. До того ж держава має не тільки стимулювати підвищення продуктивності виробницт, але й позитивно впливати на розвиток дрібних виробників сільськогосподарської продукції, так як їх збанкрутування призведе до безробіття певної частини населення, зменшення доходів та збільшення витрат державного бюджету. В умовах світової економічної кризи, стрімкий розвиток всіх галузей вітчизняного виробництва дозволить не лише задовольнити національні потреби продовольчої безпеки, але й підвищити конкурентоспроможність на світовому ринку. Аграрний сектор України є основним елементом побудови національної економіки, що в подальшому створює умови для продовольчої, економічної, екологічної, енергетичної безпеки держави. За допомогою потужностей аграрного сектору нашої держави, не лише задовільняються потреби внутішнього ринку, але й є можливість для інвестиційного та технологічного зростання[2].

На нашу думку, фізична доступність продовольств та послуг, як один з елементів продовольчої безпеки, повинна включати в себе також і просторову доступність, що включає в себе розширення логістичної, транспортної та соціальної інфраструктури країни. Третина населення України проживає в сільській місцевості, більша частина з яких не мають можливості повноцінно отримувати медичні послуги, здійснювати освітній процес, мати доступ до продуктів харчування, якщо вони не вироблені за рахунок власного господарювання та інше. Тому, ми вважаємо, що ще одним з пріоритетних

напрямків державного регулювання продовольчої безпеки є розвиток українського села.

3.2. Вдосконалення системи державного контролю за безпечністю харчових продуктів.

Забезпечення державою дієвого врегулювання системи безпечності харчових продуктів є одночасно одним з головних та найважчих завдань державного контролю у всьому світі, тому що від цього залежить життя та здоров'я нації.

Відповідно до Конституції України, кожен громадянин має право купувати та споживати товари належної якості. За порушення реалізації цього права, державні органи мають встановити міру гарантованого відшкодування. До органів державної влади, що регулюють державних захист прав споживачів, та якості безпеки харчових продуктів відносяться: Кабінет міністрів України, Державна продовольча споживча служба, Державний комітет України по захисту прав споживачів, Державний комітет стандартизації, стандартизації та метрології України та органи місцевої влади.

Відповідно до Угоди про товариство між Європейським Союзом та Україною передбачено реформування законодавства в сфері харчової промисловості та модернізація системи контролю забезпечення безпеки харчових продуктів за принципом від «лану до столу». Підписання даної угоди зобов'язує товаровиробників харчової продукції модернізувати власне виробництво відповідно до стандартів Європейського Союзу. Одним з найпоширеніших та найбільш надійних систем забезпечення безпечності харчових продуктів є система НАССР, що поєднує в собі аналіз і контроль небезпечних факторів, що виникають під час виробництва харчових продуктів. Дана система є основною законодавчою базою, що регулює безпечність харчових продуктів, в більшості країн світу. Відповідно до принципів системи

НАССР (рис. 3.1) здійснюється контроль виробництва харчових продуктів на всьому шляху, від забори сировини до транспортування товару до кінцевого споживача, шляхом виявлення критичних точок та усуненням шкідливих факторів, що можуть вплинути на безпеку кінцевого продукту.

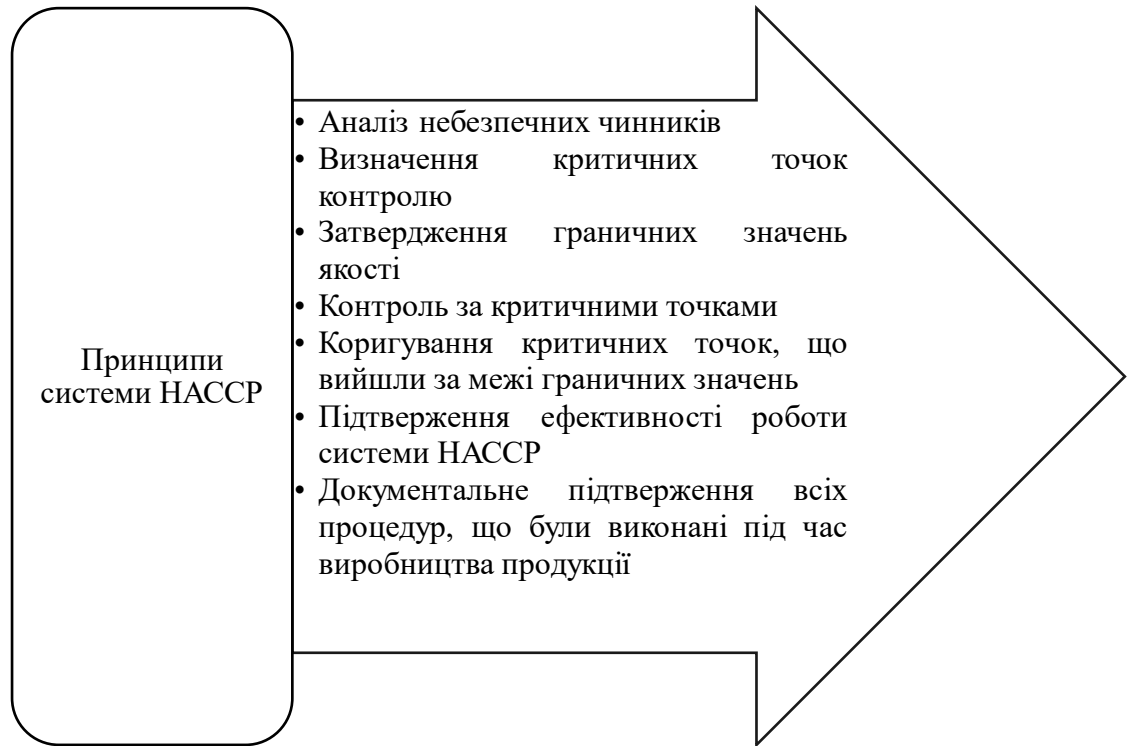

Рисунок 3.1. Принципи забезпечення якості та безпечності харчових продуктів за системою НАССР.

Побудовано автором на основі джерела [74]

Запровадження даної системи контролю на українських підприємствах є важливим кроком до євроінтеграції, тому з боку держави необхідно було змінити законодавчу систему, що регулює даний процес. Тому в 2014 році було створено Закон України №4179а «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, щодо харчових продуктів», відповідно до якого підприємства мають притримуватися принципів НАССР. Проте запровадження даної системи є довготривалим процесом та вимагає значних матеріальних ресурсів, тому адаптація до нової системи проходила в три періоди: до 2017 року зміни відбулися на виробництвах, що використовують необроблену сировину тваринного походження, крім малих виробництв, до 2018 року перехід на нову

систему здійснили підприємства, що не використовують необроблену сировину тваринного походження і до 2019 року перехід на систему НАССР торкнувся малих підприємств, що є постачальниками продукції.

Значна частина економіки України побудована на малих та середніх виробниках харчових продуктів, що є дуже чутливою до змін групою підприємств. Позитивною стороною є те, що малі та середні бізнеси протіше аналізувати, та за необхідності реорганізувати виробничі процеси, проте з іншої сторони через нестачу людських та матеріальних ресурсів бракує часу на внутрішнє інспектування та ведення документації відповідно нормативів. Тому на законодавчій базі для даного типу підприємств було започатковане «гнучке» врегулювання виробництва на основі принципів НАССР, відповідно до якого передбачається зменшення об'ємів ведення документації та розумне використання ресурсів, у випадку якщо аналіз підприємства не передбачає високого ступеню ризику з виробництва безпечної продукції.

Стимулом для переходу виробників на нові системи управління безпекою стало те, що в суспільстві змінилося відношення до безпеки власного харчування, споживачі стали більше цікавитися складом продуктів, та їх впливом на власне життя та здоров'я. Тому запровадження системи НАССР змушує виробників вивчати та аналізувати методи виробництва також і проміжних продуктів, що входять до складу кінцевого продукту. Ідеальним виробництвом вважається те, в якому система НАССР застосовується на підприємствах, що постачають сировину та додаткові матеріали, в логістичних компаніях, що постачають сировину або кінцевий продукт та на точках реалізації продукту, тобто впродовж всього аграрно-виробничого ланцюга. Превагами, що отримують підприємства, котрі перейшли на систему НАССР, є наступні:

- Запровадження даної системи засвідчує виконання законодавчих норм;
- Підвищує рівень свідомої відповідальності виробників продукції;

- Охоплення всіх стадій безпечного виробництва продукції, від вирощування сировини до кінцевого споживання;
- Підвищення конкурентоспроможності за рахунок покращення якості продукції та збільшені довіри з боку споживачів;
- Розширення товарообороту за межі вітчизняних ринків;
- Передчасне виявлення та усунення небезпечних контрольних точок;
- Зміщення акценту з перевірки кінцевого продукту, на забезпечення безпеки під час усіх стадій виробництва. За рахунок цього відбувається зменшення бракованого товару та збільшення прибутку;
- Оптимізація виробничих процесів та використаних ресурсів;

Якісні та безпечні продукти харчування не повинні мати небезпечного впливу на життя та здоров'я споживача, за умови, що під час виробництва даного продукту дотримувались всі умови та принципи. Для передових країн світу, це питання дуже важливе, оскільки життя та здоров'я їх громадян завжди стоїть на першому місці. Нажаль в Україні, поки що система управління якістю та безпечністю харчових продуктів не відповідає всім європейським нормам, тому процес законодавчого врегулювання даного питання продовжується. Наявні українські стандарти щодо сировини та харчових продуктів, дещо не співпадають з аналогічними європейськими, тому їх важко віднести до класу безпечних продуктів.

Великим ризиком для продовольчої безпеки є постачання на підприємства екологічно небезпечної сировини та відсутність інспектування вхідної сировини за якістю та безпечністю використання, особливо це стосується продукції, що виготовляється для дітей. В 2019 році підприємства, що надають послуги харчування для закладів освіти, а також ті, що займаються постачанням та перевезенням даної продукції, мали перейти на систему НАССР. Керівництво закладів освіти несе відповідальність за дотримання всіх принципів даної

системи. Запровадження системи НАССР в навчальних закладах охоплює наступні процеси [74]:

- Уникнення контамінації приміщень за рахунок відповідного їх планування;
- Визначення вимог, що врегульовують стан приміщень, обладнань, захисту харчових продуктів від забруднень;
- Планування санітарно-гігієнічних та технічних комунікацій;
- Забезпечення дотримання санітарних норм всіх елементів, що мають контакт з харчовими продуктами;
- Стан персоналу: здоров'я, медогляд, дотримання норм гігієни;
- Дотримання вимог поводження з харчовими відходами, їх своєчасне та належне усунення з приміщень з харчовими продуктами;
- Профілактика появи шкідників;
- Сертифікація сировини, що надходить від постачальників;
- Контроль за всім технологічним циклом виробництва продукції;
- Маркування та датування товарів.

До комісії, що контролює стан дотримання принципів системи НАССР входять: заступники директорів навчального закладу, кухарі, медичний персонал та інші.

Для вдосконалення системи державного контролю за безпечністю харчових продуктів, необхідно слідкувати за тим, щоб система НАССР працювала не лише на паперах. Наявність документів, що підтверджують запровадження системи НАССР, не звільняє від обов'язку ефективно здійснювати контроль за кожним етапом виробництва продукції. Контроль за ефективністю запровадження системи НАССР на підприємствах здійснює Держпродспоживслужба України.

На нашу думку, перебудова звичної системи управління якістю та безпечністю харчових продуктів є невід'ємною частиною покращення

продовольчої безпеки держави. Застарілі стандарти не можуть ефективно врегульовувати повноцінне та безпечне харчування сучасного населення. Використання застарілих технологій переробки продуктів, що не охоплюють контроль за безпечністю виробництва всього харчового ланцюга, часто призводить до виникнення ризиків, як для безпеки харчових продуктів так і для економіки даного підприємства. Тому реформування законодавчої системи, удосконалення наявних стандартів, що регулюють систему безпечності харчових продуктів, є невід'ємною частиною покращення не лише продовольчої безпеки, а й національної безпеки держави.

3.3. Розробка державних програм продовольчого забезпечення регіонів, постраждалих від військової агресії.

Об'єктами продовольчої безпеки є держава, агропромислові комплекси, фермерства, оптові та роздрібні мережі збуту продуктів харчування, харчова промисловість, взаємозв'язок яких створює умови для економічної та фізичної доступності населення до продовольств. Військова агресія створює ризики для гарантування продовольчої безпеки, особливо в регіонах, що знаходились чи знаходяться поблизу лінії фронту. Це ставить під загрозу забезпечення харчовими продуктами місцевого населення та вносить зміни у функціонування всіх галузей промисловості. Як відомо, сільськогосподарська та аграрна сфери були основоположними в самозабезпеченні продовольствами населення України. До початку повномасштабного вторгнення за рахунок сільськогосподарських робіт забезпечувалось близько 20% ВВП України, 40% експорту та 15% робочих місць [80].

Для вирішення проблем, в сфері продовольчої безпеки Урядом України було розроблено перелік заходів, що мають стабілізувати стан агропромислових комплексів та сільського господарства в умовах війни. На рис. 3.2 зображено напрямки забезпечення стабільності для продовольчої безпеки.

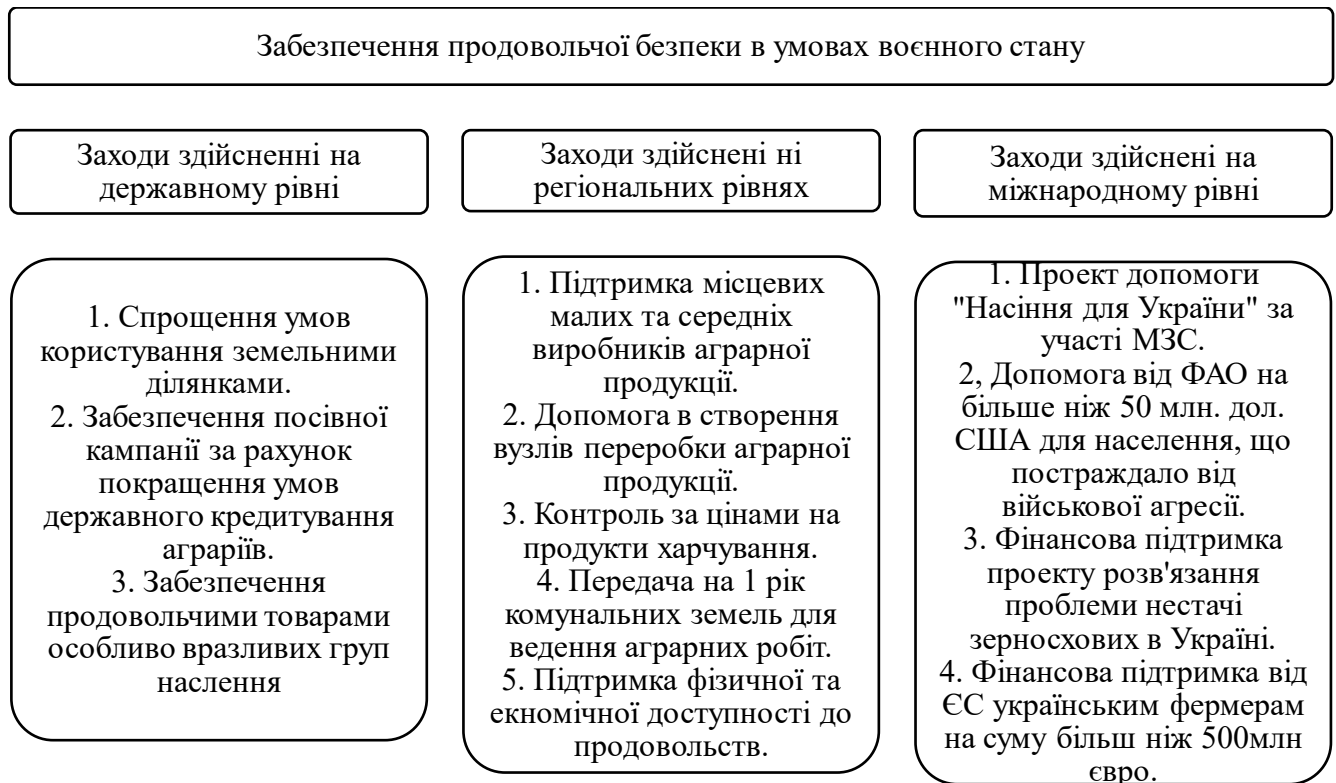

Рисунок. 3.2. Заходи забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану.

Побудовано автором на основі джерел [3, 29, 93, 35, 82]

На рівні державного управління було відновлено роботу Державного земельного кадастру, та внесені певні зміни в умовах землекористування ділянками сільськогосподарського призначення. Регіональні органи показали високий рівень відповідальності за реорганізацію та релокацію бізнесу та промисловості регіонів, що зазнали шкоди від військових дій.

Також в діях регіональної влади важливим внеском є підтримка внутрішньо-переміщених осіб, та забезпечення продовольствами соціально вразливого населення та ЗСУ. Значного внеску в продовольчу безпеку надають малі місцеві бізнеси та виробництва, волонтери, благодійні фонди та міжнародні організації.

За Указом Президента України, від 21 квітня 2022 року була створена «Національна рада з відновлення України від наслідків війни», що займатиметься питаннями відбудови та реконструкції регіонів, що постраждали від дій військової агресії [72].

Наразі Україна знаходиться в умовах постійних провокацій та загроз для продовольчої безпеки, тому необхідно визначити основні переваги модернізації аграрного та харчового секторів та шляхи післявоєнного відновлення продовольчого сектору. На нашу думку основні заходи для реалізації вищезазначених питань наступні:

- Ухвалення «Стратегії продовольчої безпеки до 2030 року», що включає в себе поступовий план відновлення та контролю за функціонуванням. Дана стратегія направлена на виокремлення основних переваг продовольчої безпеки та створенні шляхів їх досягнення. Відповідно до стратегії має бути визначена система моніторингу та запобігання загроз на національному та місцевому рівнях; створення системи резерву продовольств, для забезпечення населення в кризових ситуаціях; розвиток сільськогосподарського виробництва; забезпечення стабільної реалізації продовольчих продуктів. Доречним також буде відновлення аграрної справи на територіях, що потерпають від військового втручання;
- Покращення рівня економічної доступності продовольств за рахунок підвищення заробітної плати, що напряду впливає на життєзабезпечення населення, тому для стабілізації національної безпеки це має одне з пріоритетних значень;
- Іноваційний розвиток та модернізація дрібних та середніх виробництв та агропромислових комплексів шляхами: забезпечення грантами на розвиток бізнесу з боку держави і регіональних органів, та низькопільгове державне кредитування проектів відбудови бізнесу. Наразі, в умовах воєнного стану, коли аграрний експорт напряду залежить від так званих «зернових угод», здійснити модернізацію аграрного сектору буде дуже складно. Блокування експорту приносить значні збитки економічній ситуації країни, а для іновацій та модернізації необхідне фінансування, тому необхідно здійснити модернізацію шляхом поліпшення конкурентоспроможності вже існуючих підприємств,

використовуючи інструменти для збільшення виробництва продукції з покращеними якостями в рослинництві, тваринництві та харчовій промисловості. За допомогою цього можливо створити достатній резерв фінансових ресурсів для забезпечення подальшого іноваційного розвитку;

- Переміщення промислових та виробничих потужностей з регіонів, що знаходяться біля лінії фронту та мають ризики руйнувань промислового потенціалу. Відповідно до розпорядження Кабінету міністрів України [64] було затверджено план екстрених заходів релокації виробництв на безпечну територію. Даний план визначає переміщення виробничих потужностей разом з обслуговуючим персоналом задля підтримки функціонування виробництва на новій місцевості;

- Роширення масштабів переробки аграрної сировини та цифровізація агропромислових комплексів для відновлення інституціональної економіки харчової промисловості. Згідно з дослідженнями НАН України дані зміни призведуть до зменшення вирощування кукурудзи на 40%, пшениці на 10% та соняшнику на 50%, за рахунок більш ефективного використання природних та сировинних ресурсів [90]. Основоположним моментом для впровадження даних змін стане початок науковотехнічного прогресу, що буде засновуватись на системі продовольчої безпеки;

- Пріоритетність співпраці з місцевими виробниками та використання місцевого продовольства. За допомогою такої співпраці можна зменшити витрати фінансів та ресурсів на перевезення та зберігання продовольств, що підвищить економічну та фізичну доступність до продуктів по регіонах;

- Допомога з боку держави для дрібних та середніх виробників сільськогосподарської продукції, що забезпечують близько 60% валового продукту України. Підтримка даних працівників означатиме забезпечення сільського населення робочими місцями та покращенням місцевої економіки [23];

- Державна кредитна програма «Достпні кредити 5-7-9 %» для підприємств, що зазнали шкоди чи були зруйновані під час воєнних дій. Відповідно до даної програми власники таких підприємств можуть отримати державний кредит під 9% на 5 років до 60 млн.грн., при чому до 80% кредитних зобов'язань виконує держава. Реконструкція таких підприємств має відбуватися не менше ніж за 50 км від лінії фронту. Станом на березнь 2023 року підприємства отримали більше 63 млрд. грн. антикризових кредитних коштів, більше 53 млрд. грн. - антивоєнні кошти, близько 12 млрд. грн. на інвестиції та 27 млрд.грн підтримки отримали аграрії постаждалих регіонів [49];

- Допомога з боку держави для відбудови та розвитку сільських регіонів. Військове втручання ще більше погіршило кризову ситуацію існування сільських територій. Тому забезпечення державою продовольчої безпеки має засновуватись на підтримці економічної та соціальної сфери життя населення, створення робочих місць та підтримки місцевого бізнесу;

- Створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення, що допоможе в подоланні бідності серед населення. згідно з статистичними даними, найбільші 13 агрохолдингів України використовують близько 15% земельного фонду, в той час коли особисті сільські землі займають близько 12%, а на дрібні та середні фермерські господарства припадає трохи більше 2% [23];

- Контроль за цінами на продукти харчування, що входять до споживчого кошика – це є основою економічної достпності продовольчої безпеки;

- Задоволення потреб населення, що перебуває близько лінії фронту, безкоштовними продуктами харчування, що довго зберігаються, та товарами особистої гігієни;

- Держпродспоживслужбою України було створено «Національну платформу продовольчої безпеки», що акамулює в собі інформацію про виробників продовольчих товарів, представників оптової та роздрібної торгівлі

та діяльність міжнародних організацій, задля полегшення умов забезпечення потреб військових адміністрацій, Збройних сил України та територіальної оборони [42];

- Організація передумов для створення індустріальних парків для відбудови промисловості під час війни та після її закінчення. Територіальні громади, в яких будуть створюватись такі індустріальні парки отримають ряд переваг: створення нових робочих місць, збільшення доходів, зростання податкових надходжень, розбудова промисловості регіону, особливо це актуально для регіонів, в яких промисловість дуже постраждала від військової агресії, підвищення соціальної сфери життя населення, та інші [66].

За роки незалежності Україна вперше зіткнулась з проблемами такого масштабу, коли повністю знищується промислова, енергетична, соціальна та інші інфраструктури країни. Тому важливим питанням є створення державної програми гарантування продовольчої безпеки, яка включатиме в себе, як перелік заходів подолання існуючої продовольчої кризи, так і передумови відбудови промислової інфраструктури та екології після закінчення війни.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

В кваліфікаційній роботі були наведені результати теоретичних та методологічних основ вирішення проблеми механізму державного регулювання системи продовольчої безпеки України, проведено аналіз сучасного стану продовольчої безпеки України, узагальнені пріоритетні напрямки державного врегулювання продовольчої безпеки та обґрунтовано необхідність створення державних програм продовольчого забезпечення регіонів, постраждалих від військової агресії. Дослідження, проведені в даній кваліфікаційній роботі є комплексними та характеризуються науковою новизною. Підсумовуючи дані дослідження, можна зробити наступні висновки та пропозиції.

Проаналізувавши досвід різних країн світу, можна узагальнити, що головними аспектами продовольчої безпеки держави є можливість самозабезпечення продовольствами, прогресивний розвиток технологій та стабільна економічна свобода. В системі національної безпеки одну з головних ролей відіграє саме продовольча безпека, так як вона відповідає за підтримку життєво необхідних потреб населення в якісному харчуванні та дотриманні відповідних умов на всіх етапах виробництва продовольств, що позитивно впливає на рівень задоволеності населення, підвищення їх продуктивності праці та економічному зростанню держави. Тому на державному рівні необхідно більшу увагу приділяти дотриманню продовольчої безпеки на всіх її рівнях, та відповідно реагувати на будь-які загрози в даній галузі.

На нашу думку, важливими аспектами в даному питанні є: розвиток аграрної сфери, доцільне застосування природних ресурсів, бережливе ставлення до місцевих екосистем та їх біорізноманіть. Головною метою державної політики в даній сфері є пов'язати сільське господарство, виробників харчових продуктів, представників зовнішнього та внутрішнього ринків, задля забезпечення продовольчої безпеки на всіх рівнях. Реалізація даної мети має відбуватися за рахунок поєднання національного, економічного, екологічного та

наукового потенціалів, що посприє зменшенню або пришвидшеному вирішенню ризиків продовольчої безпеки.

Для нормального функціонування системи продовольчої безпеки необхідний постійний моніторинг критеріїв, показників та індикаторів. Даний моніторинг проводиться як на державному рівні так і в межах окремих регіонів, щоб бачити обширнішу картину стану продовольчої безпеки та у випадку погіршення ситуації миттєво реагувати. Саме для цього було створене Головне Управління Держпродспоживслужби в Україні та його регіональні центри.

Згідно аналізу стану продовольчої безпеки України, в 2022 році спостерігається погіршення частини показників та індикаторів. Більшість проблем продовольчої безпеки України пов'язана зі зменшенням об'ємів продукції сільського господарства (крім зернових, зернобобових та насіння соняшника) та збільшенням вартості виготовленої продукції, через здорожчання складових компонентів та ресурсів. Згідно регіонального аналізу значна частина областей не в змозі самостійно забезпечувати потреби власного населення м'ясом, молоком чи овочами. Загалом дані тенденції потребують більш ширшого дослідження проблеми самозабезпечення регіонів та України в цілому основними видами продовольств, що безумовно покращить рівень продовольчої безпеки держави.

Аналізуючи ситуацію окремо по Миколаївській області, ми можемо зробити наступні висновки: за період 2019-2020рр. ситуація відповідно захисту прав споживачів Миколаївської області мала позитивну тенденцію. Проте з початку повномасштабного військового вторгнення в 2022 р. Миколаївська область вважається зоною бойових дій, відповідно державні реєстри закриті, і оновленої інформації на період 2021-2022 рр. у вільному доступі немає. Проте, на нашу думку, ситуація могла погіршитись за цей період, так як можливість проведення повноцінних перевірок була мінімальна та з 24 лютого 2022 р. в

Україні було започатковано мораторій на будь-які перевірки бізнесу та підприємств.

На нашу думку, перебудова звичної системи управління якістю та безпечністю харчових продуктів є невід'ємною частиною покращення продовольчої безпеки держави. Застарілі стандарти не можуть ефективно врегульовувати повноцінне та безпечне харчування сучасного населення. Використання застарілих технологій переробки продуктів, що не охоплюють контроль за безпечністю виробництва всього харчового ланцюга, часто призводить до виникнення ризиків, як для безпеки харчових продуктів так і для економіки даного підприємства. Тому реформування законодавчої системи, удосконалення наявних стандартів, що регулюють систему безпечності харчових продуктів, є невід'ємною частиною покращення не лише продовольчої безпеки, а й національної безпеки держави.

Ми вважаємо що, для державного врегулювання продовольчої безпеки необхідно здійснити ряд заходів, основні з яких: забезпечення робочих місць; соціальна підтримка та страхування; створення безпечних та якісних продовольчих запасів; підтримка аграрного сектору та фермерства в сільських регіонах, та низка інших заходів, які призведуть до позитивного результату, лише працюючи в комплексі. Покращення механізмів державного управління продовольчою безпекою повинно створюватись шляхом децентралізації прав і бюджету на користь територіальної місцевої влади, залучення коштів у розвиток сільської місцевості, розвиток аграрної та продовольчої політики та підтримки життєзабезпеченості незахищеного населення в довгостроковій перспективі в рамках покращення продовольчої безпеки держави.

Наразі Україна знаходиться в умовах постійних провокацій та загроз для продовольчої безпеки, тому необхідно визначити основні переваги модернізації аграрного та харчового секторів та шляхи післявоєнного відновлення

продовольчого сектору. На нашу думку основні заходи для реалізації вищезазначених питань наступні:

- Ухвалення «Стратегії продовольчої безпеки до 2030 року»;
- Покращення рівня економічної доступності продовольств;
- Іноваційний розвиток та модернізація дрібних та середніх виробництв та агропромислових комплексів;
- Переміщення промислових та виробничих потужностей з регіонів, що знаходяться біля лінії фронту та мають ризики руйнувань промислового потенціалу;
- Роширення масштабів переробки аграрної сировини та цифровізація агропромислових комплексів для відновлення інституціональної економіки харчової промисловості;
- Пріоритетність співпраці з місцевими виробниками та використання місцевого продовольства;
- Допомога з боку держави для дрібних та середніх виробників сільськогосподарської продукції, що забезпечують близько 60% валового продукту України;
- Державна кредитна програма «Доступні кредити 5-7-9 %» для підприємств, що зазнали шкоди чи були зруйновані під час воєнних дій;
- Допомога з боку держави для відбудови та розвитку сільських регіонів;
- Створення прозорого ринку земель сільськогосподарського призначення;
- Контроль за цінами на продукти харчування;
- Задоволення потреб населення, що перебуває близько лінії фронту;
- Організація передумов для створення індустріальних парків для відбудови промисловості під час війни та після її закінчення;

За роки незалежності Україна вперше зіткнулась з проблемами такого масштабу, коли повністю знищується промислова, енергетична, соціальна та інші інфраструктури країни. Тому важливим питанням є створення державної програми гарантування продовольчої безпеки, яка включатиме в себе, як перелік заходів подолання існуючої продовольчої кризи, так і передумови відбудови промислової інфраструктури та екології після закінчення війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеева Я. В. Заходи державного регулювання продовольчої безпеки. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2(49). С. 1–6
URL:https://www.nbu.gov.ua/UJRN/apdyo_2014_3_10 (дата звернення 05.06.2023)
2. Антощенкова В.В. Складові та напрямки управління продовольчою безпекою. *Економіка. Аграрні інновації*. 2023. №18 URL:
<https://doi.org/10.32848/agrar.innov.2023.18.31>
3. Артеменко Л., Мариненко Н., Крамар І., Гац Л. Продовольча безпека України в умовах військової агресії: стан та перспективи. *Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал)*. 2023. Вип. 1 (28). С. 115-128. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23albstp.pdf> (дата звернення 27.09.2023)
4. Бабенко А. А. Забезпечення продовольчої безпеки України в умовах реформування і регулювання аграрного сектору економіки : автореф. дис. канд. екон. Наук/ Луган. нац. аграрний ун-т.Луганськ, 2005. 24с.
URL:http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/10.pdf (дата звернення 05.06.2023)
5. Бабич М.М. Індикатори продовольчої безпеки в Україні: тенденції розвитку. *Економіка АПК*. 2018. № 5. С. 41—50. URL:
http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2018_5_7 (дата звернення 20.06.2023)
6. Бабич М.М. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні. *Агросвіт* № 3, Миколаїв, 2017, С. 32-39. URL:
http://www.agrosvit.info/pdf/3_2017/6.pdf (дата звернення 07.11.2023)
7. Бабич М.М. Продовольча безпека України: теорія, методологія, практика: дис. кандидат. д-ра. екон. наук. 08.00.03. Миколаївськи Націоаналний Аграрний університет. Миколаїв, 2019. 515 с.. URL:

https://www.mnau.edu.ua/files/spec_vchen_rad/d_38_806_01/dis_babych.pdf
(дата звернення 15.07.2023).

8. Багай Н.О. Державне регулювання сільського господарства: окремі питання. *Актуальні правові проблеми земельних, аграрних та екологічних відносин в умовах сучасної земельної реформи* : зб. матеріалів науково-практичної конференції м.Харків : Юрайт, 2020. С. 20–23. URL: <http://www.disslib.org/rozvytok-nauky-ahrarnoho-prava-ukrayiny.html> (дата звернення 23.08.2023)
9. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: *Статистичний щорічник за 2020 рік*. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_spog_zb.htm (дата звернення 22.06.2023)
10. Батигіна О.М. Актуальні проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки України : монографія / О.М. Батигіна та ін. Харків , 2013. 326 с. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/3811> (дата звернення 24.08.2023)
11. Богонос М., Стольнікович Г., Нейтер Р. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Оновлення у червні. Центр досліджень продовольства та землекористування KSE.Київська школа економіки. 2022.URL: <https://kse.ua/ua/oglyad-prodovolchoyi-bezpeki-ta-politiki/> (дата звернення 20.10.2023)
12. Варахсіна, О.В. Продовольча безпека: сутність, критерії та оцінка рівня забезпеченості. *Менеджмент ХХ століття: глобалізаційні виклики* / за ред. І. А. Маркіна. Полтава: Симон. 2017. С. 223-232. URL:<https://lib.lntu.edu.ua/uk/147258369/6009> (дата звернення 07.06.2023)
13. Витрати і ресурси до домогосподарств України у І кварталі 2020 року: *Статистичний бюлетень* URL:

- https://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/gdvdg/Arh_vrduB_u.htm (дата звернення 26.06.2023)
- 14.Власов В.І. Глобальна продовольча проблема: монографія. К. 2001. 506 с.
URL:<http://eapk.org.ua/contents/2014/04/5> (дата звернення 07.06.2023)
 - 15.Вплив війни рф проти України на стан глобальної продовольчої безпеки: веб.сайт. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/news/19-04-22/> (дата звернення 25.08.2023)
 - 16.Всесвітній саміт з продовольства. Римська декларація про світову продовольчу безпеку. 1996.
URL:http://www.fao.org/fileadmin/templates/faoitaly/documents/pdf/pdf_Food_Security_Coccept_Note.pdf (дата звернення 06.06.2023)
 - 17.Гарькава В.Ф. Економічна безпека регіонів України. *Економіка України*. 2022. № 2. С. 37—49. URL:<https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.02.037> (дата звернення 10.06.2023)
 - 18.Глобальний індекс продовольчої безпеки. Річні тенденції. Рейтинги та тренди. Global Food Security Index URL: <https://web.archive.org/web/20210420071242/https://foodsecurityindex.eiu.com/Index> (дата звернення 19.10.2023)
 - 19.Гойчук О.І. Продовольча безпека: монографія.Житомир: Полісся, 2004.20с. <http://www.disslib.org/prodovolcha-bezpeka-teoria-metodolohia-problemy.html> (дата звернення 09.06.2023)
 - 20.Головне управління Держпродспоживслужби в Миколаївській області. Веб-сайт. URL: <https://dpssmk.gov.ua/> (дата перегляду: 29.10.2023)
 - 21.Гринишин В.Є.. Методологічні основи дослідження продовольчої безпеки країни. *Економіка та держава – Економіка і держава*. 2020.№2. С 141—146. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4527&i=25> (дата звернення 06.06.2023)

22. Гришова І.; Кизим, М.; Губарева І.; Хаустова В.; Лівінський А.; Корошенко, М. Оцінка економічної безпеки ЄС та України та її впливу на їхній сталий економічний розвиток. *Стійкість*. 2020 №12(18), С. 76-92. URL: <https://doi.org/10.3390/su12187692> (дата звернення 07.06.2023)
23. Дайджест відновлення України Ukraine: recovery digest. № 53, 21-27.03.2023. URL: <https://rdo.in.ua/sites/default/files> (дата звернення 30.09.2023)
24. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 11–18 травня 2022 р.: веб сайт. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39218.html>. (дата звернення 22.08.2023)
25. Державна програма стимулювання економіки для подолання негативних наслідків, спричинених обмежувальними заходами щодо запобігання виникненню і поширенню гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, на 2020-2022 роки: Постанова Кабінету Міністрів України №534 від 27.05.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/534-2020-п> (дата звернення 21.08.2023)
26. Деякі питання продовольчої безпеки. Постанова КМУ від 05.12.2007 р №1379 (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 1041 (1041-2011-п) від 12.10.2011) Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення 09.06.2023)
27. Деякі питання ведення реєстрів, держателем яких є міністерство аграрної політики та продовольства України URL: <https://minagro.gov.ua/npa/deyaki-pitannya-vedennya-reyestriv-derzhatelem-yakih-ye-ministerstvo-agrarnoyi-politiki-ta-prodovolstva-ukrayini> (дата звернення 30.10.2023)

28. Доходи населення. Офіційний сайт Державного комітету статистики України URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 25.06.2023, 15.09.2023)
29. Дуб А. Р. Перспективи забезпечення продовольчої безпеки України в умовах війни. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.* 2022. Вип. 2(154). С. 22-29. DOI: <https://doi.org/10.36818/2071-4653-2022-2-4>. (дата звернення 25.09.2023)
30. Жаліло Я.А. Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. К : Сатсанга, 2001. 224 с. URL : http://www.investplan.com.ua/pdf/2_2018/20.pdf (дата звернення 05.06.2023)
31. Залізнюк В.П. Ефективність державного регулювання забезпечення продовольчої безпеки. *Наукові перспективи* №3(9) 2021 С.69-75 URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/view/176/178> (дата звернення 22.06.2023)
32. Звіт «Глобального індексу продовольчої безпеки» 2022 рік. <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/> (дата звернення 24.10.2023)
33. Індекс доступності продовольства - огляд продовольчої безпеки та політики. Міністерство аграрної політики та продовольств України. KSE Institute 05.08.2022. URL : <https://minagro.gov.ua/news/indeks-dostupnosti-prodovolstva-oglyad-prodovolchoi-bezpeky-ta-polityky-kse-institute> (дата звернення 12.06.2023)
34. Індекс цін на продукти харчування. Міністерство фінансів України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/markets/wares/index/> (дата звернення 23.10.2023.)
35. Канада та ООН придбають для України обладнання для зберігання зерна на 40 мільйонів доларів. *Економічна правда.* 03.08.2022. URL:

- <https://www.epravda.com.ua/news/2022/08/3/689953/> (дата звернення 27.09.2023)
- 36.Кваша С.М. Шатько О. В. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. К: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2018. URL: <https://esu.com.ua/article-11594> (дата звернення 10.06.2023)
- 37.Кондра О.Р. Оцінювання стану продовольчої безпеки регіону. *Регіональна економіка*. 2014. № 4. С. 78—86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_4_11 (дата звернення 19.06.2023)
- 38.Крилов, Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. Проблеми сучасних трансформацій. *Серія: економіка та управління*. 2023, № 7. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07> (Дата звернення 20.08.2023)
39. Міністерство фінансів України. Офіційна сторінка. Веб-сайт, URL: <https://minfin.com.ua/> (дата звернення 15.09.2023)
- 40.Мішина І. Г. Економічна безпека в умовах ринкових трансформацій : дис. канд.екон. наук : 08.00.01. / Донецьк, 2007. 235 с. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення 015.06.2023)
- 41.Наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України «Перелік продовольчої продукції для здійснення публічних закупівель з метою забезпечення нагальних потреб функціонування держави в умовах воєнного стану» (зі змінами) від 04.03.2022 № 147. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0227932-22#Text> (дата звернення 25.09.2023)
- 42.Національна платформа продовольчої безпеки. Держпродспоживслужба України. Київ. 2022. URL: <https://dpss.gov.ua/news/v-ukrayini-stvoreno-nacionalnu-platformu-prodovolchoyi-bezpeki> (дата звернення 20.11.2023)

43. Національний центр генетичних ресурсів рослин України.: веб.сайт. URL: <https://yuriev.com.ua/ua/proinstitut/nacionalnij-centr-genetichih-resursiv-roslinukraini/>. (дата звернення 20.08.2023)
44. Ніконенко О.А. Теоретичні засади формування продовольчої безпеки країни. Економіка та держава. 2022. С121-125 URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=5189&i=18> (дата звернення 12.06.2023)
45. Олійник В. Державне регулювання у сфері забезпечення продовольчої безпеки: зарубіжний досвід. Збірник наукових праць Державне управління та місцеве самоврядування. 2012. Вип.1(12) URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01\(12\)/12ovobzd](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2012/2012_01(12)/12ovobzd). (дата звернення 10.07.2023)
46. Осовська Г.В., Крушельницька О.В. Управління трудовими ресурсами. Навчальний посібник. Київ: Кондор. 2013. 224 с. 29. URL: http://library.wunu.edu.ua/libsearch/DocDescription?doc_id=140558 (дата перегляду: 26.10.2023)
47. Платформа продовольчої безпеки України як інструмент подолання кризи продовольства в світі. Держпродспоживслужба.: веб-сайт. URL: <https://dpss.gov.ua/news/platforma-prodovolchoyi-bezpeki-ukrayini-yak-instrument-podolannya-krizi-prodovolstva-v-sviti> (дата звернення 13.07.2023).
48. Покальчук М.Ю., Якубов Б.В. Проблеми правового регулювання продовольчої безпеки України в контексті пандемії covid-19. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2021. Вип. 32. URL: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-03> (дата звернення 08.07.2023)
49. Постанова КМУ «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 24 січня 2020 р. № 28 і від 14

липня 2021 р. № 723» від 14.10.2022 № 1194. Кабінет Міністрів України.
 URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vnesennia-zmin-do-poriadkiv-za-1194>
 (дата звернення 28.09.2023)

50. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану : Закон України від 24 березня 2022 р.: веб.сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text>. (дата звернення 25.08.2023)
51. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України. № 49, ст.527 : зі змінами та доп. № 2438-IX від 19.07.2022 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15#Text> (дата звернення 14.07.2023).
52. Про державну систему біобезпеки при створенні, випробуванні, транспортуванні та використанні генетично модифікованих організмів : Закон України 2007, № 35, ст.484 : зі змінами та доп. № 2849-IX від 13.12.2022 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1103-16#Text> (дата звернення 12.07.2023).
53. Про захист прав споживачів : Закон України, 1991, № 30, ст.379 : зі змінами та доп. № 2529-IX від 16.08.2022 / Відомості Верховної Рад (ВВР), 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення 15.07.2023).
54. Про зерно та ринок зерна в Україні: Закон України, 2002, № 35, ст.258: зі змінами та доп. № 1601-IX від 01.07.2021 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/37-15#Text> (дата звернення 14.07.2023).

- 55.Про молоко та молочні продукти : Закон України, 2004, № 47, ст.513 : зі змінами та доп. № 2849-IX від 13.12.2022 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1870-15#Text> (дата звернення 13.07.2023).
- 56.Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 № 964-IV : із змінами та доп. станом на 05.03.2015 р. Відомості Верховної Ради України (ВВР) URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (дата звернення 15.07.2023).
- 57.Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів :Закон України від 1998, № 19, ст. 98 : зі змінами та доп. № 2849-IX від 13.12.2022 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2022. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 14.07.2023).
- 58.Про продовольчу безпеку : Закон України від 14 червня 2011 року N 3498-VI : зі змінами від 24 березня 2022 року № 2145-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3498-17#Text> (дата звернення 15.07.2023).
- 59.Про прожитковий мінімум : Закон України від 1999, № 38, ст.348 : зі змінами та доп. № 2249-VIII від 19.12.2017 / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-14#Text> (дата звернення 15.07.2023).
- 60.Про стандартизацію : Закон Україн 2014, № 31, ст.1058 : зі змінами та доп. № 2254-IX від 12.05.2022 / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1315-18#Text> (дата звернення 14.07.2023).
- 61.Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки на період до 2030 року» від 25.11.2020. директорат розвитку аграрного сектору. Міністерство економіки України.

URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=33eec8aa-b768-4234-8f5d-7014601cf6e7&title=> (дата звернення 15.11.2023)

- 62.Прунцева Г. О. Методологічні засади оцінки системи продовольчої безпеки. *Економіка та держава*. 2020. № 6. С. 151–154. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=4669&i=25> (дата звернення 19.06.2023)
- 63.Ревенко С.О. Методологічні підходи до оцінки рівня загроз продовольчій безпеці. *Агроінком*. 2013. № 10—12. С. 61—64. 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agroincom_2013_10-12_16 (дата звернення 25.06.2023)
- 64.Розпорядження КМУ «Про затвердження плану невідкладних заходів з переміщення у разі потреби виробничих потужностей суб'єктів господарювання з територій, де ведуться бойові дії та/або є загроза бойових дій, на безпечну територію» від 25 березня 2022 р. № 246-р. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 26.09.2023)
65. Розпордженн Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року». Верховна Рада України. Київ. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2017-%D1%80#n9> (дата звернення 29.10.2023)
- 66.Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023–2030 роки» від 24.02.2023 № 176-р. Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text> (дата звернення 25.09.2023)
67. Рудич А.І. Оцінка динаміки та тенденції показників продовольчої безпеки регіонів України. *Економічний аналіз*. 2017. №27 (4). С. 75—82. URL:

- http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecan_2017_27%284%29_11 (дата звернення 25.06.2023)
68. Саблук П.Т. Особливості об'єктивного процесу освоєння земельних ринкових відносин. *Вісник аграрної науки*. 2021. № 5. С. 65 – 71. URL: https://agrovisnyk.com/pdf/ua_2021_05_09.pdf (дата звернення 01.11.2023)
69. Скидан О. В. Продовольча безпека як пріоритет аграрної політики: проблеми інституціоналізації. Електронне наукове фахове видання АМУ "Державне управління: удосконалення та розвиток". 2010. № 7 URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=154> (дата звернення 12.07.2023).
70. Скидан О.В., Литвинчук І.Л., Николюк О.М., Пивовар П.В., Іванюк О.В., Гринишин В.Є Формування і реалізація державної політики продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 20 URL: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202007020> (дата звернення 15.07.2023).
71. Скопенко, Н. С. Безпечність харчових продуктів як важлива складова конкурентоспроможності підприємств. Наукові праці Національного університету харчових технологій. 2020. Т. 26, № 3. С. 110-120. URL: <http://dspace.nuft.edu.ua/jspui/handle/123456789/32173>
72. Собкевич О.В., Шевченко А.В. та інші. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни. за ред. Я. А. Жаліла. – Київ: НІСД, 2023. – 49 с. – <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.04> (дата звернення 30.09.2023)
73. Спільна заява України та членів СОТ щодо забезпечення продовольчої безпеки у відповідь на пандемію COVID-19. :веб.сайт URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=b319a1c7-0572-4a23-aea0-cb1c900b3bc8&title=UkrainaRazomZChlenamiSotZrobiliSpilnuZaiavuSchodoZabezpechenniaProdovolchoiBezpekiUVidpovidNaPandemiiuCovid19> (дата звернення 22.08.2023)

74. Стандарти НАССР. Міністерство освіти і науки України. Офіційна сторінка. Веб-сайт. URL : <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/shkilne-harchuvannya/standarti-nassr> (дата звернення 19.09.2023)
75. Станкевич Ю. Ю. Характеристика споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Економічні науки*. 2014. Вип. 7(1). С. 49-52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_en_2014_7%281%29_13 (дата звернення 24.08.2023)
76. Статистичний збірник. «Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України» Державна служба статистики України, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/Zb_bsph2021.pdf (дата звернення 28.10.2023)
77. Статистичний збірник "Сільське господарство України» Державна служба статистики України, 2023. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/09/S_gos_22.pdf (дата звернення 26.10.2023)
78. Сурілова О.О. Продовольча безпека в умовах пандемії. Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». МОН України, НУ «ОЮА». Одеса: «Гельветика», 2021. Т.28. С.117-123 URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle>
79. Указ Президента України від 11 серпня 2021 р. № 347/2021 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#n2>. (дата звернення 23.08.2023)
80. Україна та глобальна продовольча безпека в умовах війни: аналітичний огляд експертів Національного інституту стратегічних досліджень. URL:

- <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ukrayina-ta-hlobalna-prodovolcha-bezpeka-v-umovakh-viyny> (дата звернення 27.09.2023)
81. Україна: План швидкого реагування, березень–грудень 2022 р.: веб.сайт. URL: <https://www.fao.org/documents/card/uk/c/CB9457UK>. (дата звернення 22.08.2023)
82. ФАО виділить допомогу у розмірі \$50 млн для 240 тис. сільського населення України. *AgroPortal* 20.03.2022. URL: <https://agroportal.ua/news/ukraina/fao-vidilit-50-mln-dopomogi-dlya-silskogo-naselennya-ukrajini> (дата звернення 30.09.2023)
83. Федулова І. В. Дослідження продовольчої безпеки: принципи і підходи щодо оцінки. *Стратегія економічного розвитку України*. 2014. № 34. С. 40-46. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/seru_2014_34_9 (дата звернення 11.06.2023)
84. Шабатура Т.С., Цимбал Н.В. Продовольча безпека України та світу в умовах війни. Інноваційна модернізація економіки України в умовах євроінтеграційних процесів: матеріали VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, (Кременчук, 15-16 листопада 2022 року). Кременчук, КрНУ, 2022. С.413-416. (дата звернення 14.11.2023)
85. Шабатура Т.С., Гейне В.Л. Формування стану економічної безпеки сільськогосподарських підприємств в умовах світової пандемії COVID-19. Науковий журнал «Економічний вісник Причорномор'я». Одеса, ОДАУ, 2022 р., № 3. С.124-236. URL : <https://www.ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/44/39> (дата звернення 14.11.2023)
86. Шабатура Т.С. Оцінка державної підтримки в Україні. Економічний вісник Причорномор'я. 2021. № 2. С 104-114. URL: <https://ebbsl.com.ua/index.php/visnuk/article/view/27> (дата звернення 14.11.2023)

- 87.Шабатура Т.С. Розвиток суб'єктів аграрного сектору в контексті зміцнення продовольчої безпеки України. Актуальні аспекти розвитку науки і освіти: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції науково-педагогічних працівників та молодих науковців (Одеса, 08-09 грудня 2022 р.) / Одеський державний аграрний університет. Одеса, 2022. С.644-647. URL : Zbirnyk-II-Mizhnarod.naukovo-prakt.-konferentsiyi-8-9-grudnya-2022.pdf (osau.edu.ua) (дата звернення 14.11.2023)
88. Шевченко А.А., Тіманцовський А.В. Забезпечення внутрішньої продовольчої безпеки в Україні через гнучкість аграрного виробництва. Збірник матеріалів II Міжнар. наук.-практ. конфер. науковців «Актуальні аспекти розвитку науки і освіти». (Одеса, 8-9 грудня 2022 р.) с. 647-650 URL:<https://osau.edu.ua/wp-content/uploads/2023/01/Zbirnyk-II-Mizhnarod.naukovo-prakt.-konferentsiyi-8-9-grudnya-2022.pdf>
- 89.Шкаберін В.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки в Україні . 2006. С. 10. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2017/10.pdf (дата звернення 08.06.2023)
- 90.Шубравська О. В., Прокопенко К. О. Забезпечення продовольчої безпеки України: повоєнний контекст. *Економіка України*. № 7/2022. С. 21-42. URL: http://economyukr.org.ua/docs/EU_22_07_021_uk.pdf (дата звернення 30.09.2023)
- 91.Щербина С.В. Методологічні аспекти аналізу індикаторів продовольчої безпеки України. *Статистика України*. 2014. № 3. С. 61—68 URL: <http://194.44.12.92:8080/jspui/handle/123456789/1172> (дата звернення 26.06.2023)
- 92.Balienger N. Targeting Food Security and Food Aid Issues at the GATT: National Center for Food and Agricultural Policy. Discussion Paper Series no FAP90-07 URL: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:eee:jfpoli:v:17:y:1992:i:4:p:264-276> (дата звернення 09.06.2023)

93. Corteva сприятиме відновленню жіночого фермерства у військовий час.
Corteva Agriscience 6.09.2022. URL: <https://www.corteva.com.ua/news-and-events/Corteva-Agriscience-will-promote-womens-farming-in-wartime-through-TalentA-2022.html> (дата звернення 30.09.2023)
94. Kadiyevskyy, V, Klymenko, N. Systemic vision of ecological and economic interaction of land-use factors in modern agrosphere. Actual problems of the economy. 2014. №2(152). P.313-320
 URL: <https://www.proquest.com/openview/8fcd020f3723e5dacf35ccc2e49fe8d4/1?pq-origsite=gscholar&cbl=2035679> (дата звернення 08.06.2023)
95. Latest issue: SOFI 2021. Transforming food systems for food security, improved nutrition and affordable healthy diets for all. FAO. <https://www.fao.org/publications/sofi/2021/en/>. (дата звернення 15.06.2023)
96. Report World Food Summit: “Rome Declaration World Food Security”. Rome, 1996. URL: <https://www.fao.org/3/w3548e/w3548e00.htm> (дата звернення 09.06.2023)

ДОДАТКИ

Додаток А-1

Динаміка рівня самозабезпеченості адміністративних областей України

м'ясом

Регіон	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	3,4	5,3	5,3	*	55,9
Волинська	2,2	2,1	2,0	*	-9,1
Дніпропетровська	1,1	1,2	1,5	*	36,4
Донецька	0,4	0,4	0,4	*	0,0
Житомирська	0,8	0,8	0,8	*	0,0
Закарпатська	0,8	0,9	0,8	*	0,0
Запорізька	0,6	0,5	0,4	*	-33,3
Івано-Франківська	1,3	1,4	1,4	*	7,7
Київська	0,7	0,7	0,5	*	-28,6
Кіровоградська	0,9	1,0	1,0	*	11,1
Луганська	0,2	0,1	0,1	*	-50,0
Львівська	0,9	1,0	1,1	*	22,2
Миколаївська	0,5	0,4	0,4	*	-20,0
Одеська	0,4	0,3	0,3	*	-25,0
Полтавська	1,0	0,9	1,0	*	0,0
Рівненська	1,0	1,0	1,0	*	0,0
Сумська	0,8	0,8	0,8	*	0,0
Тернопільська	1,1	1,1	1,4	*	27,3
Харківська	0,7	0,6	0,5	*	-28,6
Херсонська	0,9	0,7	0,6	*	-33,3
Хмельницька	1,0	0,9	1,0	*	0,0
Черкаська	4,8	5,5	5,4	*	12,5
Чернівецька	1,0	1,0	0,9	*	-10,0
Чернігівська	0,6	0,7	0,6	*	0,0

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Динаміка рівня самозабезпеченості адміністративних областей України

МОЛОКОМ

Регіон	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	2,6	2,4	2,3	*	-11,5
Волинська	2,0	1,6	1,5	*	-25,0
Дніпропетровська	0,5	0,4	0,4	*	-20,0
Донецька	0,3	0,2	0,2	*	-33,3
Житомирська	2,2	2,1	2,0	*	-9,1
Закарпатська	1,2	1,2	1,1	*	-8,3
Запорізька	0,9	0,7	0,6	*	-33,3
Івано-Франківська	1,2	1,0	1,0	*	-16,7
Київська	0,5	0,4	0,4	*	-20,0
Кіровоградська	1,5	1,3	1,3	*	-13,3
Луганська	0,5	0,3	0,3	*	-40,0
Львівська	1,0	0,8	0,8	*	-20,0
Миколаївська	1,4	1,2	1,1	*	-21,4
Одеська	0,9	0,7	0,7	*	-22,2
Полтавська	2,7	2,7	2,6	*	-3,7
Рівненська	2,0	1,5	1,3	*	-35,0
Сумська	2,0	2,0	1,9	*	-5,0
Тернопільська	1,8	1,9	2,0	*	11,1
Харківська	0,9	0,9	0,8	*	-11,1
Херсонська	1,5	1,3	1,3	*	-13,3
Хмельницька	2,2	2,6	2,5	*	13,6
Черкаська	2,0	1,7	1,7	*	-15,0
Чернівецька	1,4	1,3	1,2	*	-14,3
Чернігівська	2,5	2,2	2,2	*	-12,0

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Динаміка рівня самозабезпеченості адміністративних областей України
овочами

Регіон	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	1,7	1,6	1,9	*	11,8
Волинська	1,7	1,7	1,6	*	-5,9
Дніпропетровська	1,3	1,3	1,5	*	15,4
Донецька	0,3	0,4	0,5	*	66,7
Житомирська	1,3	2,0	1,9	*	46,2
Закарпатська	1,4	1,3	1,2	*	-14,3
Запорізька	1,5	0,9	0,9	*	-40,0
Івано-Франківська	0,8	0,9	0,9	*	12,5
Київська	0,6	0,7	0,9	*	50,0
Кіровоградська	1,3	1,5	1,5	*	15,4
Луганська	0,6	0,7	0,7	*	16,7
Львівська	1,1	1,8	1,8	*	63,6
Миколаївська	2,3	3,0	3,2	*	39,1
Одеська	1,1	0,6	0,6	*	-45,5
Полтавська	1,9	2,3	2,3	*	21,1
Рівненська	1,2	1,6	1,6	*	33,3
Сумська	1,0	1,2	1,2	*	20,0
Тернопільська	1,4	1,6	1,6	*	14,3
Харківська	1,5	1,3	1,3	*	-13,3
Херсонська	7,1	7,1	6,7	*	-5,6
Хмельницька	0,9	1,1	1,1	*	22,2
Черкаська	1,7	1,9	1,9	*	11,8
Чернівецька	1,4	1,6	1,6	*	14,3
Чернігівська	1,0	1,3	1,1	*	10,0

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання картоплі по регіонах України, з розрахунку на
1 особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	135,7	134,0	132,4	*	-2,4
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	165,4	168,0	160,8	*	-2,8
Волинська	183,9	178,5	179,7	*	-2,3
Дніпропетровська	114,1	115,7	119,3	*	4,6
Донецька	92,2	92,5	93,0	*	0,9
Житомирська	181,9	183,5	180,5	*	-0,8
Закарпатська	151,5	153,5	152,4	*	0,6
Запорізька	99,5	96,2	97,0	*	-2,5
Івано-Франківська	189,7	187,3	183,0	*	-3,5
Київська	123,6	118,9	116,0	*	-6,1
Кіровоградська	148,0	144,8	145,8	*	-1,5
Луганська	110,6	110,9	106,6	*	-3,6
Львівська	178,4	180,1	179,1	*	0,4
Миколаївська	116,7	123,5	125,5	*	7,5
Одеська	102,1	96,7	90,2	*	-11,7
Полтавська	141,9	137,7	138,3	*	-2,5
Рівненська	168,6	158,8	159,8	*	-5,2
Сумська	175,7	168,0	158,0	*	-10,1
Тернопільська	163,1	156,5	157,6	*	-3,4
Харківська	110,5	103,5	100,9	*	-8,7
Херсонська	130,7	135,6	140,6	*	7,6
Хмельницька	176,9	169,2	160,8	*	-9,1
Черкаська	157,1	164,4	165,5	*	5,3
Чернівецька	144,4	143,7	145,8	*	1,0
Чернігівська	164,9	164,1	160,3	*	-2,8

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання м'яса по регіонах України, з розрахунку на 1
особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	53,6	53,8	53,0	*	-1,1
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	56,4	57,5	58,7	*	4,1
Волинська	53,5	55,1	55,6	*	3,9
Дніпропетровська	65,9	65,6	61,8	*	-6,2
Донецька	49,7	48,7	46,4	*	-6,6
Житомирська	54,2	54,2	52,1	*	-3,9
Закарпатська	49,9	52,2	53,4	*	7,0
Запорізька	55,0	56,1	55,5	*	0,9
Івано-Франківська	48,7	49,8	51,2	*	5,1
Київська	65,0	60,6	61,2	*	-5,8
Кіровоградська	57,8	57,8	56,5	*	-2,2
Луганська	41,8	43,5	42,6	*	1,9
Львівська	52,1	53,1	51,7	*	-0,8
Миколаївська	54,0	57,2	54,8	*	1,5
Одеська	48,0	50,1	48,6	*	1,3
Полтавська	52,8	50,9	48,7	*	-7,8
Рівненська	47,4	48,5	48,4	*	2,1
Сумська	48,9	51,4	47,1	*	-3,7
Тернопільська	48,9	47,7	48,8	*	-0,2
Харківська	52,0	53,5	52,0	*	0,0
Херсонська	53,2	55,0	55,0	*	3,4
Хмельницька	51,5	53,8	53,8	*	4,5
Черкаська	52,1	52,1	55,4	*	6,3
Чернівецька	45,5	44,4	47,0	*	3,3
Чернігівська	52,5	53,0	53,8	*	2,5

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання молока по регіонах України, з розрахунку на
1 особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	200,5	201,9	201,5	*	0,5
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	198,9	200,9	196,8	*	-1,1
Волинська	206,9	209,2	227,5	*	10,0
Дніпропетровська	197,5	196,4	200,7	*	1,6
Донецька	170,4	171,2	170,7	*	0,2
Житомирська	209,0	202,8	206,0	*	-1,4
Закарпатська	230,8	232,8	238,2	*	3,2
Запорізька	171,4	180,4	175,9	*	2,6
Івано-Франківська	276,7	300,6	279,0	*	0,8
Київська	211,2	209,4	212,1	*	0,4
Кіровоградська	213,8	229,2	230,4	*	7,8
Луганська	147,4	150,6	158,8	*	7,7
Львівська	215,3	225,9	222,1	*	3,2
Миколаївська	204,3	205,4	199,6	*	-2,3
Одеська	185,8	180,2	175,9	*	-5,3
Полтавська	201,5	195,5	196,6	*	-2,4
Рівненська	191,7	190,5	192,8	*	0,6
Сумська	182,4	180,4	180,5	*	-1,0
Тернопільська	245,1	237,8	222,3	*	-9,3
Харківська	203,9	202,6	199,1	*	-2,4
Херсонська	183,9	195,8	181,5	*	-1,3
Хмельницька	208,2	204,2	210,3	*	1,0
Черкаська	216,6	222,2	222,2	*	2,6
Чернівецька	226,6	220,1	227,1	*	0,2
Чернігівська	210,5	207,5	206,5	*	-1,9

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання яєць по регіонах України, з розрахунку на 1
особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	282	278	272	*	-3,5
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	294	299	288	*	-2,0
Волинська	274	285	287	*	4,7
Дніпропетровська	304	303	288	*	-5,3
Донецька	255	251	245	*	-3,9
Житомирська	321	318	301	*	-6,2
Закарпатська	267	281	275	*	3,0
Запорізька	262	275	262	*	0,0
Івано-Франківська	264	276	265	*	0,4
Київська	311	301	298	*	-4,2
Кіровоградська	323	327	312	*	-3,4
Луганська	215	217	229	*	6,5
Львівська	290	278	280	*	-3,4
Миколаївська	280	266	258	*	-7,9
Одеська	264	263	238	*	-9,8
Полтавська	290	284	281	*	-3,1
Рівненська	290	278	264	*	-9,0
Сумська	288	275	274	*	-4,9
Тернопільська	290	280	267	*	-7,9
Харківська	278	272	273	*	-1,8
Херсонська	266	255	257	*	-3,4
Хмельницька	292	289	281	*	-3,8
Черкаська	287	275	282	*	-1,7
Чернівецька	277	281	276	*	-0,4
Чернігівська	294	269	282	*	-4,1

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання хлібних виробів по регіонах України, з
розрахунку на 1 особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р. ,%
	2019	2020	2021	2022	
Україна	97,6	96,6	92,7	*	-5,0
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	111,5	111,5	109,2	*	-2,1
Волинська	105,6	110,1	101,3	*	-4,1
Дніпропетровська	91,2	88,8	87,6	*	-3,9
Донецька	96,1	93,3	86,0	*	-10,5
Житомирська	103,4	103,7	96,4	*	-6,8
Закарпатська	114,0	116,7	107,8	*	-5,4
Запорізька	88,8	93,2	87,2	*	-1,8
Івано-Франківська	111,6	112,8	109,2	*	-2,2
Київська	80,1	75,9	76,2	*	-4,9
Кіровоградська	97,2	100,4	93,2	*	-4,1
Луганська	94,8	90,1	87,7	*	-7,5
Львівська	93,6	93,6	92,4	*	-1,3
Миколаївська	102,0	105,8	103,4	*	1,4
Одеська	99,5	98,2	93,1	*	-6,4
Полтавська	102,0	97,2	91,2	*	-10,6
Рівненська	90,6	90,5	92,0	*	1,5
Сумська	100,5	98,5	97,1	*	-3,4
Тернопільська	98,4	93,6	93,6	*	-4,9
Харківська	90,4	91,9	85,5	*	-5,4
Херсонська	101,1	99,6	96,0	*	-5,0
Хмельницька	110,2	115,4	104,7	*	-5,0
Черкаська	117,6	113,2	106,6	*	-9,4
Чернівецька	109,2	109,2	114,0	*	4,4
Чернігівська	116,4	114,1	106,9	*	-8,2

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання овочів по регіонах України, з розрахунку на 1 особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	164,7	164,0	165,9	*	0,7
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	167,2	174,5	176,2	*	5,4
Волинська	154,9	164,5	164,5	*	6,2
Дніпропетровська	177,9	168,1	172,2	*	-3,2
Донецька	143,5	140,4	143,9	*	0,3
Житомирська	164,3	169,2	170,0	*	3,5
Закарпатська	156,7	170,1	173,3	*	10,6
Запорізька	164,2	172,6	175,3	*	6,8
Івано-Франківська	144,8	154,7	156,2	*	7,9
Київська	181,9	173,3	172,9	*	-4,9
Кіровоградська	184,6	186,6	187,0	*	1,3
Луганська	117,6	106,5	107,6	*	-8,5
Львівська	171,2	182,8	184,1	*	7,5
Миколаївська	179,4	172,4	177,1	*	-1,3
Одеська	160,5	165,3	167,8	*	4,5
Полтавська	188,8	179,0	182,5	*	-3,3
Рівненська	150,4	145,5	149,0	*	-0,9
Сумська	168,3	163,4	168,7	*	0,2
Тернопільська	167,9	162,8	164,4	*	-2,1
Харківська	172,8	166,4	166,6	*	-3,6
Херсонська	166,5	181,5	181,6	*	9,1
Хмельницька	154,7	162,6	165,0	*	6,7
Черкаська	173,5	168,3	171,0	*	-1,4
Чернівецька	179,3	175,7	178,4	*	-0,5
Чернігівська	176,3	177,5	177,8	*	0,9

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].

Обсяги річного споживання плодових та ягідних культур по регіонах
України, з розрахунку на 1 особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	58,7	56,5	59,0	*	0,5
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	63,5	63,6	65,7	*	3,5
Волинська	49,3	52,3	52,5	*	6,5
Дніпропетровська	68,1	63,7	66,4	*	-2,5
Донецька	45,6	42,3	43,5	*	-4,6
Житомирська	54,6	49,8	55,0	*	0,7
Закарпатська	55,8	52,2	57,2	*	2,5
Запорізька	53,8	52,5	58,0	*	7,8
Івано-Франківська	54,7	54,4	58,2	*	6,4
Київська	81,4	77,5	82,2	*	1,0
Кіровоградська	53,5	49,4	52,9	*	-1,1
Луганська	45,3	43,0	44,1	*	-2,6
Львівська	58,5	58,5	65,8	*	12,5
Миколаївська	62,1	60,0	60,3	*	-2,9
Одеська	64,3	59,5	58,6	*	-8,9
Полтавська	54,7	58,3	57,3	*	4,8
Рівненська	44,8	44,7	47,2	*	5,4
Сумська	45,8	43,3	44,6	*	-2,6
Тернопільська	53,7	52,1	53,9	*	0,4
Харківська	55,6	50,7	50,2	*	-9,7
Херсонська	52,1	50,6	48,1	*	-7,7
Хмельницька	64,4	62,8	65,0	*	0,9
Черкаська	62,7	60,9	64,9	*	3,5
Чернівецька	70,1	65,7	72,6	*	3,6
Чернігівська	52,9	55,7	57,6	*	8,9

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76].

Обсяги річного споживання олії по регіонах України, з розрахунку на 1
особу, кг.

Регіони	Рік				Відхилення 2021р. до 2019р., %
	2019	2020	2021	2022	
Україна	12,0	12,3	13,6	*	13,3
Автономна Республіка Крим	**	**	**	*	**
Вінницька	13,4	13,3	14,6	*	9,0
Волинська	11,8	12,5	14,0	*	18,6
Дніпропетровська	12,6	13,1	14,5	*	15,1
Донецька	11,0	10,8	12,8	*	16,4
Житомирська	11,4	11,5	13,4	*	17,5
Закарпатська	11,6	12,6	14,0	*	20,7
Запорізька	11,8	12,2	13,4	*	13,6
Івано-Франківська	12,3	12,5	14,5	*	17,9
Київська	11,4	11,9	13,6	*	19,3
Кіровоградська	11,5	11,9	13,6	*	18,3
Луганська	11,5	11,6	12,4	*	7,8
Львівська	12,8	13,6	15,0	*	17,2
Миколаївська	13,4	13,6	14,8	*	10,4
Одеська	14,3	14,0	15,0	*	4,9
Полтавська	10,9	11,2	13,2	*	21,1
Рівненська	10,4	10,6	12,0	*	15,4
Сумська	10,8	10,7	12,4	*	14,8
Тернопільська	13,1	13,1	14,1	*	7,6
Харківська	10,9	11,2	12,0	*	10,1
Херсонська	12,4	12,9	13,5	*	8,9
Хмельницька	12,5	12,7	13,5	*	8,0
Черкаська	12,3	12,5	13,0	*	5,7
Чернівецька	12,8	12,9	13,7	*	7,0
Чернігівська	12,9	13,4	14,5	*	12,4

* - данні за 2022 рік відсутні;

** - данні відсутні з 2014 року;

Розраховано автором відповідно до джерел [76.].